

V333/p.32500103

2008

**PRAKTIJKONDERZOEK
PLANT & OMGEVING**

WAGENINGEN UR

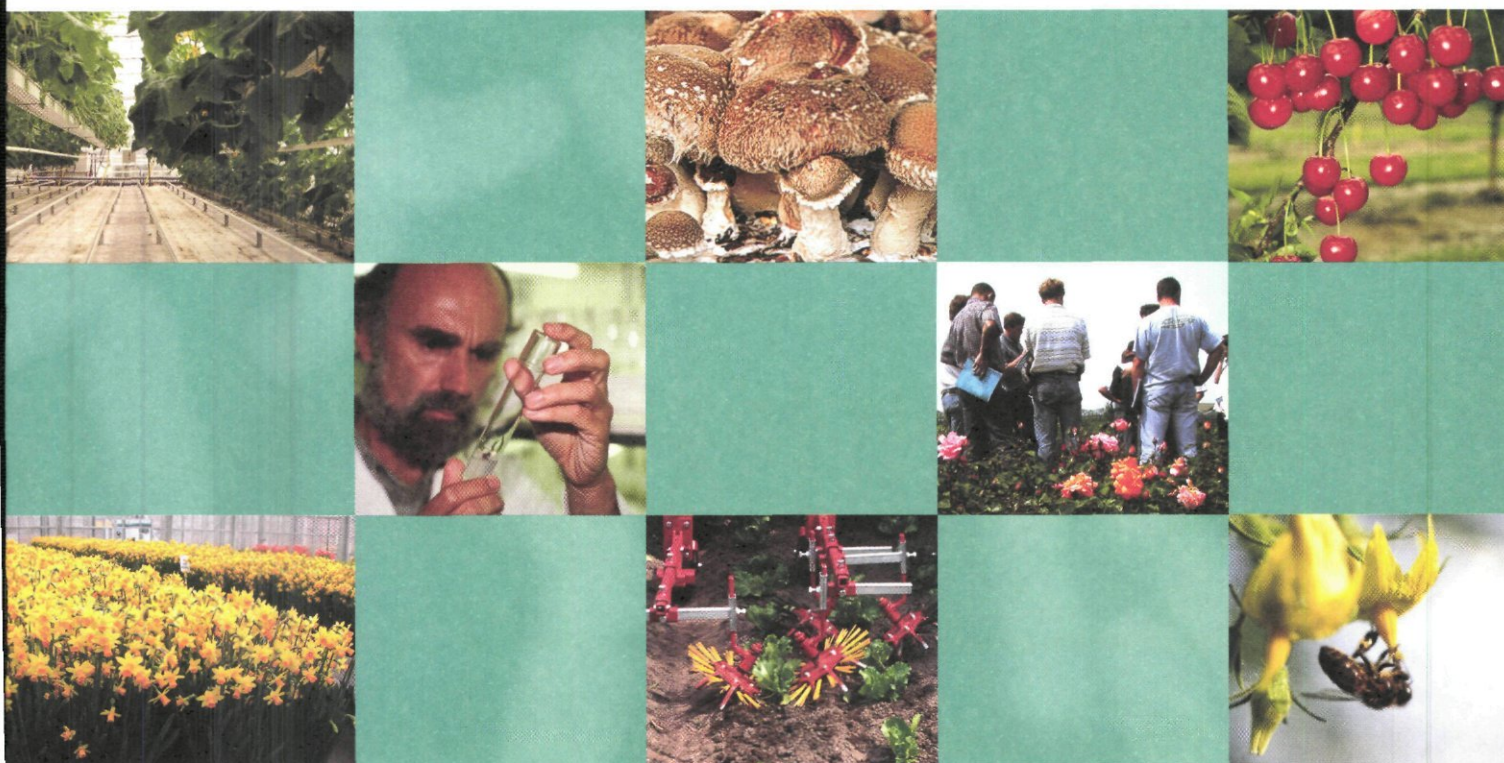

BIBLIOTHEEK 42
PPO sector AGV
Postbus 430
8200 AK Lelystad
0320 291111

Inpassing van randenbeheer in de bedrijfsvoering

Resultaten van deelnemenquêtes in Actief Randenbeheer Drenthe

Frans van Alebeek, Rob van den Broek,
Klaas Wijnholds en Lieneke Voorbij

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Sector Akkerbouw, Groene Ruimte & Vollegrondsgroenten
september 2008

PPO nr. 32500103

© 2008 Wageningen, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving.

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V. is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

Actief Randenbeheer Drenthe wordt door Royal Haskoning en PPO-AGV uitgevoerd in opdracht van de Provincie Drenthe, LTO-Noord en de waterschappen Hunze en Aa's en Velt en Vecht.

provincie Drenthe

WATERSCHAP
Hunze en Aa's

waterschap
Velt en Vecht

LTO
NOORD

ROYAL HASKONING

PRAKTIJKONDERZOEK
PLANT & OMGEVING
WAGENINGEN UR

Projectnummer: 32500103

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.

Sector Akkerbouw, Groene Ruimte en Vollegrondsgroenteteelt

Adres : Edelhertweg 1, 8219 PH Lelystad

: Postbus 430, 8200 AK Lelystad

Tel. : 0320 - 29 11 11

Fax : 0320 - 23 04 79

E-mail : info.ppo@wur.nl

Internet : www.ppo.wur.nl

Inpassing van randenbeheer in de bedrijfsvoering

Resultaten van deelnemenenquêtes in Actief Randenbeheer Drenthe

Frans van Alebeek, Rob van den Broek,
Klaas Wijnholds en Lieneke Voorbij

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving B.V.
Sector Akkerbouw, Groene Ruimte & Vollegrondsgroenten
september 2008

PPO nr. 32500103
al in metis

15N 1392667

Inhoudsopgave

pagina

SAMENVATTING.....	7
1 INLEIDING	9
1.1 Achtergronden.....	9
1.2 Leeswijzer.....	10
2 ERVARINGEN UIT ANDERE PROJECTEN	11
2.1 Enquête Universiteit van Utrecht.....	11
2.2 Project 'Akkerranden vol Leven' in Flevoland	14
2.3 Akkerrandenregeling Hoeksche Waard.....	15
2.4 Actief Randenbeheer Brabant.....	16
2.5 Synthese.....	18
3 OPZET VAN DE ENQUÊTES.....	19
3.1 Enquête 2006	19
3.2 Enquête 2008	19
4 SAMENVATTENDE RESULTATEN, CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	21
4.1 Resultaten van de enquêtes in 2006 en 2008	21
4.2 Veranderingen tussen 2006 en 2008.....	21
4.3 Inpassing van randenbeheer in de bedrijfsvoering.....	23
4.4 Een vergelijking met andere onderzoeken.....	28
GEBRUIKTE BRONNEN EN LITERATUUR.....	29
BIJLAGE 1. BEDRIJFSENQUÊTE 2006.	31
BIJLAGE 2. BEGELEIDENDE BRIEF BIJ DE ENQUÊTE 2008.....	35
BIJLAGE 3. ENQUÊTE (VERSIE AKKERBOUW) 2008.	37
BIJLAGE 4. ENQUÊTE (VERSIE VEEHOUDERIJ) 2008.....	43
BIJLAGE 5. RESULTATEN ENQUÊTES 2006 EN 2008.....	49
5.1 Algemeen.....	49
5.2 Ervaringen met aanleg van de randen.....	49
5.3 Ervaringen met beheer van de randen	52
5.4 Teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten	56
5.5 Communicatie en begeleiding	60
BIJLAGE 6. SPECIFIEKE VEEHOUDERIJ VRAGEN (2008)	65
6.1 Algemeen.....	65
6.2 Onderdeel aanleg van randen.....	65
6.3 Onderdeel teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten	66
BIJLAGE 7 STELLINGEN	67
7.1 Stellingen 2006.....	67
7.2 Stellingen Akkerbouw 2008	68
7.3 Stellingen Veehouderij 2008.....	70

Samenvatting

Het project Actief Randenbeheer Drenthe heeft als doel om inzicht te leveren in de relatie tussen randenbeheer, de oppervlaktewaterkwaliteit en de biodiversiteit. Om inzicht te verkrijgen in de praktische inpasbaarheid van actief randenbeheer in de agrarische bedrijfsvoering, is in 2006 een enquête onder de eerste 16 deelnemers (met 72 km akkerrand) gehouden. Na opschaling tot ruim 40 deelnemers (met 233 km randen) in 2007 is deze enquête in 2008 (in een uitgebreide versie) herhaald. De vragenlijsten gaan in op de ervaringen met aanleg en het beheer van de randen, op de teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten van randenbeheer, en op de communicatie binnen en rondom het project. Ook konden deelnemers hun mening geven over vijftien stellingen.

In meerdere randenprojecten zijn onderzoeken gedaan naar de motivatie van deelnemers en niet-deelnemers. Maar voor zover we kunnen nagaan is dit de eerste keer dat in een project voor randenbeheer op systematische wijze de inpassing in de bedrijfsvoering is geëvalueerd. We hopen dat deze ervaringen en aanbevelingen voor andere projecten een belangrijk hulpmiddel zijn en tot inspiratie mogen dienen.

De resultaten van de enquête zijn verwerkt tot de volgende conclusies en aanbevelingen:

- *Randenprojecten vragen een voldoende lange voorbereidingstijd om goed van start te kunnen gaan.*
- *Inzaai in het najaar leidt tot een betere kieming, vooral van de bloeiende kruiden in het mengsel. Door de snelle vestiging van een gesloten vegetatiedek neemt de onkruiddruk af zodat veel mooiere en kruidenrijkere randen in het eerste groeiseizoen ontstaan.*
- *Inzaai in het voorjaar, zoals in het huidige project is gekozen, is een slechter en af te raden alternatief. Het vraagt van deelnemers veel extra werk voor de onkruidbeheersing en het geeft bovendien een startend project een minder positief imago.*
- *Randenbeheer is een serieuze 'teelt', die aandacht en vakmanschap vraagt. Deskundige begeleiding en uitwisseling van ervaringen met andere ondernemers geven belangrijke steun. Samenwerking met collega's (bv. door apparatuur te delen) lost knelpunten op.*
- *De onkruiddruk in akkerranden is na het eerste, lastige jaar van aanleg goed te beheersen.*
- *Het afvoeren van maaisel van de randen is voor akkerbouwers lastig, omdat zij daar niet op ingesteld zijn. Goede informatie en uitwisseling van ervaringen met collega's vormen belangrijke steun.*
- *Goede informatie over wat voor soort randen men na 1, 2 en meer jaren kan verwachten en de hoeveelheid bloemen die daarin zullen groeien voorkomt teleurstellingen.*
- *Akkerranden waarin onkruiden weinig problemen kunnen veroorzaken, dienen voor een groot deel uit grassen te bestaan. Mede daardoor zullen in dit soort randen maar een beperkt aantal bloemen bloeien. Met voorbeeldranden en foto's kan men verwachtingen reëel maken.*
- *De hoeveelheid bloemen in de akkerranden is mede door het beheer van de randen door de ondernemer te beïnvloeden.*
- *Het rijden over akkerranden dient tot het absoluut noodzakelijke minimum beperkt te blijven. Elke keer rijden over de randen leidt tot meer bodemverdichting, minder bloemen en minder dierenleven in de randen. Deelnemers moeten daar nadrukkelijk op worden gewezen.*
- *De vergoedingen voor randenbeheer moeten enerzijds voor langere tijd vaststaan om zekerheid te bieden aan zowel deelnemers als financiers. Anderzijds mogen zij niet teveel gaan afwijken van gewassaldi, omdat daarmee het draagvlak bij deelnemers dreigt te verdwijnen. Een tweejaarlijkse herberekening lijkt een goede middenweg.*
- *De motieven voor deelname aan actief randenbeheer zijn divers. Maar de financiële prikkel is en blijft de meest belangrijke. Andere drijfveren, zoals bij willen dragen aan schoner water en meer natuur, kunnen groeien in de loop van het project. Bij de werving en begeleiding van deelnemers is het belangrijk om aan verschillende drijfveren aandacht te schenken.*
- *De effecten van randenbeheer op waterkwaliteit zijn voor deelnemers na 2 of 3 jaar niet zichtbaar. Wel ziet men al meer vlinders en weidevogels. Monitoring laat de werkelijke effecten zien en kan tevens helpen om de motivatie van ondernemers te ondersteunen.*
- *Randenbeheer is met enige aandacht en inspanning goed inpasbaar in de bedrijfsvoering. Deelname*

aan het project wordt bepaald door de hoogte van de vergoedingen, de duidelijkheid van de voorwaarden en regelgeving, en een goed informatie over wat men kan verwachten van onkruiddruk, vegetatie ontwikkeling en bloei in de randen.

- *Veehouderij is in het project Actief Randenbeheer Drenthe (te) klein van omvang gebleven. In een project als dit is een minimum aantal veehouders ('kritische massa') gewenst om voldoende specifieke informatie aan veehouders te kunnen bieden en om uitwisseling van ervaringen zinvol te maken.*

Twee aanbevelingen komen niet voor uit de resultaten van de enquêtes, maar zijn gemotiveerd door de ervaringen van uitvoerders en opdrachtgevers. Omdat zij een waardevolle aanvulling vormen op de eerdere aanbevelingen worden zij toch aan dit rapport toegevoegd:

- *Waterschappen zouden al in de voorbereidingsfase van een randenproject intern overleg moeten starten met de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het onderhoud. Er dienen praktische oplossingen te worden gevonden en afspraken gemaakt te worden voor het onderhoud van watergangen langs te verschrallen akkerranden. Deze afspraken moeten vanaf het begin van het project goed worden gecommuniceerd binnen de eigen organisatie en naar de deelnemers. Een helpdesk voor deelnemers van akkerranden is aanbevolen.*
- *De kwaliteit van geleverde diensten dient in randenprojecten te worden gecontroleerd. Bij het niet nakomen van gemaakte afspraken of indien de randen niet voldoen aan de vooraf beschreven kwaliteitseisen, zullen de vergoedingen voor die randen moeten worden gekort of ingehouden.*

Nadere toelichting en motivatie bij deze aanbevelingen worden in Hoofdstuk 4 van dit rapport gegeven. De conclusies en aanbevelingen in dit onderzoek stemmen goed overeen met de ervaringen in andere randenprojecten (zie Hoofdstuk 2). Het huidige onderzoek voegt daar vooral een groot aantal praktische aspecten uit de bedrijfsvoering aan toe.

1 Inleiding

1.1 Achtergronden

Het project “Actief Randenbeheer Drenthe” (ARD) is een initiatief van de Provincie Drenthe, LTO-Noord en de waterschappen Hunze en Aa's en Velt en Vecht (zie <http://www2.drenthe.nl/plattelandontwikkeling/akkerranden/index.php> voor een beschrijving van het project). Het project wordt uitgevoerd door Royal Haskoning en PPO-AGV in samenwerking met de deelnemende agrarische bedrijven. In het pilot jaar 2006 verzorgde DLV Plant de begeleiding van de deelnemers. Begin 2007 is de DLV uit het project gestapt en heeft PPO de begeleiding van deelnemers overgenomen. Het project beoogt inzicht te leveren in de relatie tussen randenbeheer en respectievelijk de oppervlaktewaterkwaliteit en de biodiversiteit. Ook wordt de praktische inpasbaarheid in de agrarische bedrijfsvoering onderzocht. Het project is in januari 2006 officieel van start gegaan tijdens een bijeenkomst in het Provinciehuis te Assen.

Het oppervlaktewater binnen de provincie Drenthe loopt het risico om niet te voldoen aan de normen zoals gesteld in de Europese Kaderrichtlijn Water. Bovendien tonen diverse studies aan dat de biodiversiteit en de natuurwaarde in het landelijk gebied teruglopen. Het zijn met name de vogels, vlinders en andere insecten en planten die in aantal soorten sterk achteruit gaan. Dit betekent een verarming van de biodiversiteit van de agrarische gebieden en een verarming van het landschap en de belevingswaarde hiervan voor mensen.

Uit ervaring elders blijkt dat de aanleg van perceelranden een positief effect heeft op de biodiversiteit. Ook wordt verwacht dat perceelrandenbeheer een gunstig effect heeft op de oppervlaktewaterkwaliteit, omdat de emissie van gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen naar het oppervlaktewater wordt beperkt. De daadwerkelijke resultaten en effecten van perceelrandenbeheer op de oppervlaktewaterkwaliteit, de biodiversiteit en de inpasbaarheid in de bedrijfsvoering zijn echter binnen Drenthe nog niet goed bekend.

In het verleden zijn meerdere proeven met akkerrandenbeheer uitgevoerd. De daadwerkelijke resultaten van het akkerrandenbeheer op de kwaliteit van het oppervlaktewater is daaruit echter niet goed bekend geworden. Ook voor agrarische ondernemers is het van groot belang dat akkerrandenbeheer inpasbaar moet zijn in een reële bedrijfsvoering. Met betrekking tot dit aspect bestaat bij de start van het ARD-project nog onvoldoende duidelijkheid.

Doelstellingen

Het project “Actief Randenbeheer Drenthe” is bedoeld om inzicht op te leveren in de volgende punten:

- De relatie tussen actief randenbeheer en de oppervlaktewaterkwaliteit
- De relatie tussen actief randenbeheer en de biodiversiteit
- De inpasbaarheid van randenbeheer op de agrarische bedrijven in Drenthe.

Om ervaring met het akkerrandenbeheer op te doen is in 2006 gestart met 19 deelnemers (waarvan 16 akkerbouwers en 3 veehouders) die tezamen 72 km akkerrand hebben aangelegd. Op één uitzondering na, zijn de participerende agrariërs doorgegaan in 2007. In 2007 werd het project opgeschaald naar een totaal van 42 deelnemers (37 akkerbouwers en 5 veehouders) en is in totaal 233 km akkerrand gerealiseerd.

Dit rapport heeft tot doel de praktische inpasbaarheid van randenbeheer in de agrarische bedrijfsvoering te evalueren. Daarvoor maken we gebruik van een enquête (‘nulmeting’) die in 2006 onder de pilot deelnemers is gehouden, en een uitgebreidere versie van diezelfde enquête die in 2008 is herhaald onder alle deelnemers.

Voor zover we hebben kunnen nagaan is dit de eerste keer dat in een project voor randenbeheer op systematische wijze de inpassing in de bedrijfsvoering is geëvalueerd. We hopen dan ook dat de ervaringen en aanbevelingen die hier worden gerapporteerd voor andere projecten een belangrijk hulpmiddel zijn en tot inspiratie mogen dienen.

1.2 Leeswijzer

In **Hoofdstuk 2** wordt een overzicht gegeven van de motivatieonderzoeken en deelnemersenquêtes die zijn gehouden in andere randenbeheerprojecten in Nederland. Het huidige rapport onderscheidt zich van de meeste andere onderzoeken omdat hier minder is ingegaan op motivatie en drijfveren, maar veel meer aandacht wordt besteed aan de praktische aspecten van randenbeheer in de bedrijfsvoering. Het vormt daarom een welkome aanvulling op eerdere onderzoeken.

In **Hoofdstuk 3** wordt een korte toelichting gegeven bij de opzet van de enquêtes uit 2006 en 2008. Overeenkomsten en verschillen tussen de vragenlijsten van 2006 en 2008 worden beschreven, en ook de aanpassingen die in 2008 zijn gedaan om een Akkerbouw- en een Veehouderij-versie te maken. De aparte vragenlijsten zijn in **Bijlage 1 t/m 4** opgenomen.

Het grote aantal (open) vragen en de verwerking van de 3 verschillende vragenlijsten vraagt veel ruimte en leidt tot enorm veel lijstjes van motieven en argumenten. Daarom is er voor gekozen om de resultaten van de 3 vragenlijsten zo veel mogelijk in één keer te presenteren. Daarvoor is de akkerbouw versie uit 2008 als basis genomen. Resultaten van dezelfde vragen uit 2006 (soms op een andere volgorde in de originele vragenlijst) zijn in de enquête van 2008 bij dezelfde vraag geplaatst. Gelijke vragen van de 2008 akkerbouw- en veehouderij-versie zijn in één keer besproken. Vervolgens hebben we deze gedetailleerde uitwerking van de resultaten in **Bijlage 5** geplaatst om de leesbaarheid van dit rapport te behouden. De antwoorden op de specifieke veehouderij vragen worden kort in **Bijlage 6** behandeld. De meningen over de 15 stellingen zijn als **Bijlage 7** opgenomen.

In **Hoofdstuk 4** worden de belangrijkste resultaten samengevat. Veranderingen die uit de 2 enquêtejaren 2006 en 2008 naar voren komen worden kort toegelicht. De vraag in hoeverre de regeling Actief Randenbeheer Drenthe voor ondernemers praktisch uitvoerbaar is gebleken wordt beantwoord door de resultaten van de enquêtes te vertalen naar aanbevelingen voor het projectteam en voor eventuele andere randenprojecten die hiervan kunnen leren.

2 Ervaringen uit andere projecten

2.1 Enquête Universiteit van Utrecht

Het Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling en Innovatie van de Universiteit van Utrecht voert een onderzoeksprogramma 'Naar een productieve biodiversiteit: implicaties van agrobiodiversiteit' uit, met als doel inzicht te krijgen in welke factoren verantwoordelijk zijn voor de toepassing van biodiversiteit in de landbouw. In december 2006 is een enquête uitgezet onder 1100 akkerbouwers in Nederland. Het onderzoek is bedoeld om inzicht te krijgen in hoe akkerbouwers denken over een aantal 'toepassingen' van biodiversiteit (waaronder akkerranden) en de (on)mogelijkheden biodiversiteit op hun bedrijf te gebruiken. Voor de beschrijving hieronder is uitvoerig gebruik gemaakt van een samenvatting van de resultaten van de enquête uit 2007 (Serieise & Smit, 2007). Tabellen en het bijbehorende commentaar zijn voor een groot deel (letterlijk) uit Serieise & Smit (2007) overgenomen.

Omdat dit de één van de grootste ons bekende enquêtes over akkerranden in Nederland is, wordt hier uitvoerig bij de resultaten stil gestaan. Voor dit rapport worden een selectie gemaakt uit de resultaten van het algemene gedeelte van de enquête, en de resultaten uit het gedeelte dat gaat over de toepassing van akkerranden. Er zijn 245 reacties verwerkt (dat is een response van 22%).

Enkele stellingen uit het algemene gedeelte:

Stellingen factor wetgeving	N	Oneens	Neutraal	Eens
Er is teveel regelgeving in de landbouw over duurzaamheid, nieuwe toepassingen leiden alleen tot meer regelgeving.	245	8%	7%	85%
De Nederlandse overheid moet akkerbouwers meer ruimte geven om zelf in te schatten wat goed is voor het land.	245	5%	6%	89%

Stelling factor subsidies	N	Oneens	Neutraal	Eens
De landbouwtoeslagen zijn van groot financieel belang voor mij en mijn bedrijf.	244	18%	6%	76%

Deze resultaten laten duidelijk zien dat akkerbouwers in Nederland bij hun keuzes voor duurzaamheid graag zeggenschap behouden over hun eigen bedrijfsvoering, en daarbij financiële overwegingen zwaar laten wegen.

Over de aanleg van akkerranden kan het volgende geconcludeerd worden:

Bijna alle akkerbouwers die reageerden op deze enquête (97%) zijn bekend met het onderwerp akkerranden. Van de 242 respondenten hebben (of hadden voorheen) er 58 (24%) akkerranden, 100 (41%) respondenten hebben ooit de aanleg van akkerranden overwogen maar uiteindelijk niet aangelegd en 84 (35%) respondenten heeft de aanleg van akkerranden nooit overwogen. Momenteel hebben 19% van de respondenten akkerranden in de bedrijfsvoering.

Motieven die genoemd worden voor de aanleg van akkerranden zijn:

Tabel 1: **Motieven om akkerranden aan te leggen. N = 57**

Motieven	Aangekruist door een respondent
Na een zorgvuldige afweging van informatie	16 (28 %)
Op aanraden van een collega	3 (5 %)
Op aanraden van een afnemer	1 (2 %)
Vanwege bepaalde marktmogelijkheden	7 (12 %)
Omdat ik het eens wilde uitproberen	16 (28 %)
Vanwege een persoonlijke overtuiging	14 (25 %)
Anders, namelijk	24 (42 %)

De belangrijkste motieven om een akkerrand aan te leggen zijn: “na een zorgvuldige afweging van informatie”, “vanuit een persoonlijke overtuiging” of “omdat ik het eens willen uitproberen”. Daarnaast is de categorie “Anders” vaak aangekruist door respondenten. Een aantal respondenten heeft aangegeven dat het moeten voldoen aan een braakverplichting en/of de meerwaarde van een akkerrand qua subsidies en bedrijfsopbrengsten mee heeft gespeeld in de beslissing om akkerranden aan te leggen.

Van de typen akkerrand, door de respondenten aangelegd, kiest 48% voor een rand voornamelijk bestaande uit grassen, 31% voor een rand voornamelijk bestaande uit kruiden en bloemen en 21% voor een rand met granen of een mengsel van grassen, bloemen en kruiden.

Aan de respondenten die akkerranden hebben overwogen maar niet aangelegd is de vraag voorgelegd welke redenen uiteindelijk van belang waren bij die beslissing.

Tabel 2: **Motieven om uiteindelijk geen akkerrand aan te leggen. N = 98**

Motieven	Aangekruist door een respondent
Te hoge kosten	24 (25 %)
Teveel risico's aan akkerranden	21 (21 %)
Te lage verwachtingen qua functioneren	31 (32 %)
Te arbeidsintensief	15 (15 %)
Druk van buitenaf door afnemers	0 (0 %)
Druk van buitenaf door collega's	2 (2 %)
Anders, namelijk	60 (61 %)

Uit de resultaten blijkt de belangrijkste motieven om geen akkerrand aan te leggen in de categorie “anders” worden genoemd, waaronder: niet in aanmerking komen voor toeslagen, onvrede met de huidige invulling, controle en regels betreffende akkerranden en onzekerheid over de gevolgen en kosten van akkerranden. Te hoge kosten, teveel risico's en lage verwachtingen scoren eveneens hoog.

In totaal werden 14 stellingen over de aanleg van akkerranden voorgelegd. De resultaten daarvan staan hieronder in 3 tabellen weergegeven (overgenomen uit Serieze & Smit, 2007):

Tabel 3: Stellingen cluster bedrijfscontext bij de aanleg van akkerranden

Stelling factor wetgeving	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Enkel als ik gedwongen word door wetgeving zal ik akkerranden gaan aanleggen.	Ja	56 (24%)	86 %	5 %	9 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	50 %	16 %	34 %
	Nee	83 (35%)	27 %	7 %	66 %
Totaal		237	50 %	11 %	39 %
Stelling factor subsidies	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Bij 80% of meer financiële compensatie van de kosten per strekkende meter zou ik akkerranden aanleggen.	Ja	57 (24%)	35 %	9 %	56 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	35 %	13 %	52 %
	Nee	83 (35%)	54 %	12 %	34 %
Totaal		238	41 %	12 %	47 %
Stelling factor marktperceptie	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Mijn afnemers willen niet dat ik akkerranden toepas.	Ja	57 (24%)	96 %	4 %	0 %
	Nee, overwogen	97 (41%)	73 %	25 %	2 %
	Nee	81 (35%)	51 %	37 %	12 %
Totaal		235	71 %	24 %	5 %

Het aanleggen van akkerranden hangt nauw samen met de waarde die men hecht aan een natuurlijke omgeving en het passen van akkerranden in de bedrijfsfilosofie. De verwachting dat akkerranden veel tijd in beslag nemen heerst voornamelijk bij respondenten zonder akkerranden. Aangezien tweederde van de respondenten met akkerranden dit weerlegt, kan goede informatie over de tijdsbesteding dit verschil mogelijk verminderen. De hulp van een expert wordt door ruim één derde van de respondenten weliswaar op prijs gesteld, maar blijkt niet van invloed op het besluitvormingsproces van akkerranden.

Tabel 4: Stellingen cluster kenmerken van de respondent bij de aanleg van akkerranden

Stellingen overeenkomst visie en toepassing	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Het toepassen van akkerranden past goed in mijn bedrijfsfilosofie.	Ja	57 (24%)	9 %	5 %	86 %
	Nee, overwogen	97 (41%)	43 %	19 %	38 %
	Nee	82 (35%)	83 %	7 %	10 %
Totaal		236	49 %	11 %	40 %
Ik hecht waarde aan een natuurlijke werkomgeving, akkerranden zouden een bijdrage kunnen leveren aan een meer natuurlijke werkomgeving.	Ja	56 (24%)	14 %	7 %	79 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	40 %	12 %	48 %
	Nee	83 (35%)	68 %	14 %	18 %
Totaal		237	43 %	12 %	45 %
Stelling factor informatiebeschikbaarheid	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik heb meer informatie nodig over het nut van akkerranden voordat ik ze ga toepassen.	Ja	55 (24%)	73 %	13 %	14 %
	Nee, overwogen	97 (41%)	34 %	19 %	47 %
	Nee	83 (35%)	30 %	16 %	54 %
Totaal		235	42 %	16 %	42 %
Stellingen intellectuele en fysieke inspanning	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik verwacht dat akkerranden jaarlijks teveel tijd aan onderhoud in beslag nemen.	Ja	57 (24%)	67 %	10 %	23 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	33 %	16 %	51 %
	Nee	82 (35%)	21 %	13 %	66 %
totaal		237	37 %	14 %	49 %
Met behulp van goede begeleiding en uitleg door een expert op dit gebied zal ik eerder tot de aanleg van akkerranden overgaan.	Ja	54 (24%)	54 %	17 %	29 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	45 %	17 %	38 %
	Nee	82 (35%)	46 %	16 %	38 %
Totaal		234	47 %	17 %	36 %

Het merendeel van de akkerranden die in Nederland worden gerealiseerd, valt onder de SAN-richtlijnen of is gerealiseerd als onderdeel van FAB projecten. Het wegvallen van toeslagen voor aanleg van akkerranden zal resulteren in een afname daarvan.

Voornamelijk akkerbouwers zonder ervaring met akkerranden verwachten complexiteit in de uitvoering. Respondenten met akkerranden ondervinden echter weinig problemen. Een goede informatieverstrekking en voorlichting kan de perceptie van moeilijkheden veranderen.

Over het algemeen beschouwt men de aanleg van akkerranden bij een collega niet als een bedreiging. Het gebruik van akkerranden binnen de akkerbouw lijkt redelijk geaccepteerd.

Behalve het primaire doel van akkerranden - het bieden van schuilplaatsen en stimuleren van natuurlijke

vijanden van mogelijke plagen - heeft de aanleg positieve bijeffecten zoals een meer natuurlijke werkomgeving en een toename van maatschappelijk aanzien. Respondenten met akkerranden zijn zich meer bewust van deze positieve bijeffecten en lijken er ook meer waarde aan te hechten, in tegenstelling tot respondenten zonder akkerranden.

De tabellen 21 tot en met 23 laten zien dat de antwoorden van de respondenten samenhangen met het wel of niet hebben van akkerranden. De antwoorden van respondenten met en respondenten zonder akkerranden zijn nagenoeg tegenovergesteld.

Tabel 5: **Stellingen cluster toepassing van biodiversiteit en maatschappelijke context respondent voor akkerranden**

Stelling factor kostenacceptatie	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik verwacht dat de kosten voor het aanleggen van akkerranden te hoog zijn voor mijn bedrijf.	Ja	57 (24%)	53 %	12 %	35 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	31 %	19 %	50 %
	Nee	83 (35%)	24 %	12 %	64 %
Totaal		238	34 %	15 %	51 %
Stelling implementatiekosten en verwachting	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik heb geen hoge verwachtingen van akkerranden als het gaat over het stimuleren van natuurlijke vijanden.	Ja	57 (24%)	54 %	14 %	32 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	28 %	18 %	54 %
	Nee	83 (35%)	20 %	16 %	64 %
Totaal		238	32 %	16 %	52 %
Stelling factor complexiteit	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Het goed aanleggen en uitvoeren van akkerranden lijkt mij te complex.	Ja	57 (24%)	86 %	9 %	5 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	56 %	16 %	28 %
	Nee	82 (35%)	27 %	17 %	56 %
Totaal		237	53 %	15 %	32 %
Stelling factor risico	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik denk dat akkerranden een risico zijn voor mijn gewassen.	Ja	57 (24%)	84 %	0 %	16 %
	Nee, overwogen	97 (41%)	48 %	13 %	39 %
	Nee	82 (35%)	31 %	23 %	46 %
Totaal		236	50 %	14 %	36 %
Stelling factor boerengemeenschap	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik zou niet blij zijn als een aangrenzende akkerbouwer akkerranden zou aanleggen.	Ja	57 (24%)	84 %	7 %	9 %
	Nee, overwogen	97 (41%)	62 %	14 %	24 %
	Nee	83 (35%)	37 %	26 %	37 %
Totaal		237	59 %	16 %	25 %
Stelling milieuperceptie media-aandacht	Past Akkerrand toe	N	Oneens	Neutraal	Eens
Ik houd geen rekening met mogelijke positieve bijeffecten van akkerranden omdat deze mij niets tastbaars opleveren.	Ja	56 (24%)	64 %	16 %	20 %
	Nee, overwogen	98 (41%)	37 %	24 %	39 %
	Nee	83 (35%)	19 %	24 %	57 %
Totaal		237	37 %	22 %	41 %

Via een multi-pele regressieanalyse blijkt dat de belangrijkste factor voor het werken met akkerranden is "overeenkomst tussen visie en innovatie". Daarnaast zijn de factoren "wetgeving", "flexibiliteitverlies" en "informatiebeschikbaarheid" van belang.

Akkerbouwers vinden het van groot belang dat het gebruik van akkerranden niet wordt opgelegd via wetgeving; de keuzevrijheid moet worden behouden. Het hanteren van akkerranden heeft onherroepelijk gevolgen heeft voor de manier van werken, dit is van invloed bij de beslissing om tot de eventuele aanleg over te gaan. Door het grote aanbod van informatie is er mogelijk sprake van wildgroei van en tegenstrijdigheden in informatie over akkerranden. Duidelijke en goed beschikbare informatie kan wellicht geïnteresseerden akkerbouwers een completer beeld van akkerranden verschaffen.

2.2 Project 'Akkerranden vol Leven' in Flevoland

In Flevoland heeft Landschapsbeheer Flevoland het project 'Akkerranden vol leven' verzorgd van 2004 tot en met 2007. Landschapsbeheer Flevoland wil met dit project kwalitatief en kwantitatief betere akkerranden in Flevoland realiseren waardoor een betere leefomgeving voor planten en dieren ontstaat. Daarnaast wil Landschapsbeheer Flevoland samen met boeren kennis ontwikkelen op welke wijze een doeltreffende en bruikbare vorm van agrarisch natuurbeheer ontwikkeld kan worden. Om dit doel te bereiken heeft men vier bloemenmengsels voor de Flevolandse situatie samengesteld. Uitgangspunt is dat

het mengsel ten goede komt aan bepaalde diersoorten, bijvoorbeeld vlinders of akkervogels (patrijs, gele kwikstaart en kiekendief). In 2005 deden 49 boeren in Flevoland mee aan dit project.

Er is een rapportage uit 2005 van het project gevonden, waarin ook ervaringen uit 2004 staan vermeld. Er is een enquête onder deelnemers gehouden, maar hierover worden geen resultaten vermeld. De rapportage over 2005 gaat vooral in op de botanische kwaliteiten van de randen. De monitoring van fauna was door budgetbeperkingen niet gerealiseerd. Over de ervaringen van deelnemers staan enkele verspreide opmerkingen in de rapportage.

Uit de rapportage blijkt dat de onkruiddruk in het eerste jaar van inzaai sterk varieert tussen deelnemers en dan tot ongerustheid leidt. Probleemsoorten zijn o.a. melde, herderstasje, zwarte nachtschade en varkensgras. In het 2^e jaar na aanleg is de onkruiddruk sterk afgenomen, en is ook de ongerustheid bij deelnemers bijna geheel verdwenen. Veel deelnemers hebben weinig ervaring en kennis om goede akkerranden te realiseren. Ze hebben weinig ervaring met het maaien en afvoeren van de randen, en ook niet altijd de juiste machines daarvoor. Na twee jaar zijn de meeste deelnemers over het algemeen tevreden over het project. Toch ervaren zij nog weinig extra 'natuur' rond de akkerranden. Deelnemers vinden de variatie van bloeiende soorten in de randen mooi. Bezoekers vinden de randen aantrekkelijk. (Bron: Landschapsbeheer Flevoland, 2005).

2.3 Akkerrandenregeling Hoeksche Waard

In de Hoeksche Waard heeft van 2004 tot en met 2006 het project Akkerrandenregeling Hoeksche Waard gelopen. Intussen is deze in 2008 opgevolgd door de regeling Agroranden van Waterschap Hollandse Delta (zie: www.wshd.nl/beheerstructuur/watersysteem/agroranden).

Studenten van HAS Kennis Transfer uit Den Bosch hebben in opdracht van Waterschap Hollandse Delta in 2005 en 2006 een evaluatieonderzoek uitgevoerd naar de motieven van agrariërs in de Hoeksche Waard om wel of niet deel te nemen aan de Akkerrandenregeling Hoeksche Waard (Scholtissen & Van Abeelen, 2006).

In 2005 heeft een nulinventarisatie plaatsgevonden door een enquête onder meer dan 400 agrariërs in de Hoeksche Waard, met een respons van 123 antwoorden (28%). In 2006 heeft er een nieuwe inventarisatie, in de vorm van een evaluatieonderzoek, plaatsgevonden onder 377 mensen, met een respons van 117 enquêtes (31%).

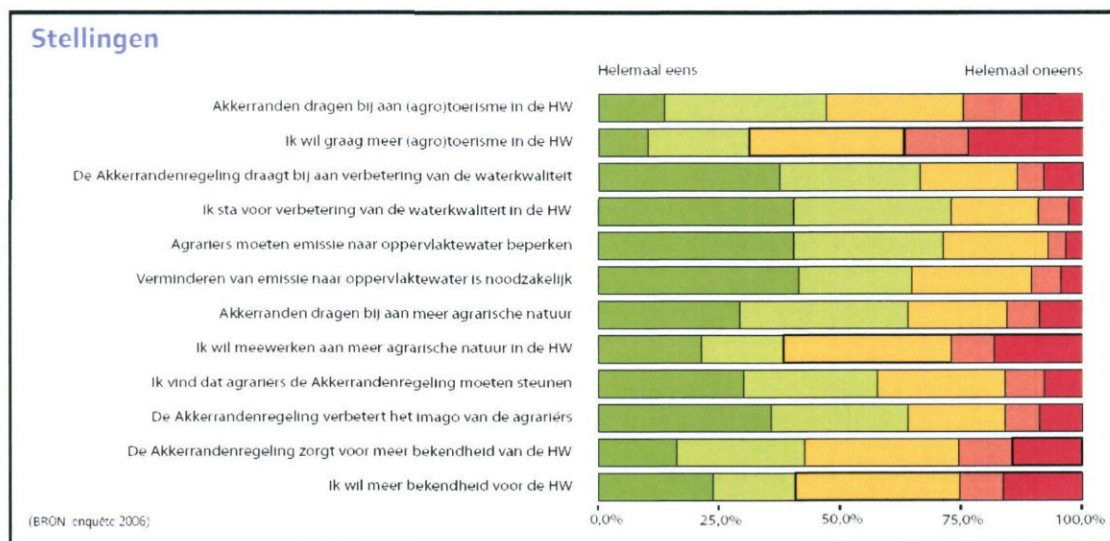
De redenen om niet deel te nemen aan de Akkerrandenregeling Hoeksche Waard (AHW) zijn: de 'verwachte hoge onkruiddruk', de 'verwachte toekomstige beperkingen op het perceel' en de 'vergoeding die niet in verhouding staat tot de arbeidslast'. Hiernaast waren er ook redenen om wel deel te nemen aan de AHW: de 'positieve impact voor het imago van de agrariërs', het 'voordeel bij het onderhoud van de sloten' en de 'waarde die er gehecht wordt aan de standpunten van het waterschap'.

Vooraf de grotere, gangbare akkerbouwbedrijven doen mee met de AHW. Zowel deelnemers als niet-deelnemers van de regeling reageren positief op de akkerranden en de functie ervan. Zij vinden de AHW een initiatief dat door de agrariërs ondersteund moet worden. Ook zien zij het als een (maatschappelijke) plicht om de emissie van meststoffen en bestrijdingsmiddelen naar het oppervlaktewater te beperken.

De agrariërs zijn het erover eens dat de AHW bijdraagt aan meer agrarische natuur (en biodiversiteit), maar 'slechts' 35% van alle ondervraagden zou willen meewerken aan meer agrarische natuur. Ditzelfde geldt voor agro-toerisme. De agrariërs zijn het erover eens dat de akkerranden kunnen bijdragen aan meer agro-toerisme en meer bekendheid van de Hoeksche Waard. Er is echter een kleine meerderheid die niet zit te wachten op meer recreanten in de Hoeksche Waard.

De bekendheid van de AHW (onder de agrariërs) is groot en is het afgelopen jaar gegroeid van 93% naar 99% bekendheid. Zo'n 70% wil in de toekomst op de hoogte blijven door middel van de nieuwsbrief.

In de 4^e Nieuwsbrief van de Akkerrandenregeling Hoeksche Waard ("Een schone rand voor Biodiversiteit, Waterschap Hollandse Delta, juni 2006) worden de reacties op 12 stellingen weergegeven. Onderstaande figuur is uit deze Nieuwsbrief overgenomen.

2.4 Actief Randenbeheer Brabant

In Noord-Brabant heeft van 2002 tot en met 2006 het project Actief Randenbeheer Brabant (ARB) gelopen voor agrarisch ondernemers die willen meewerken aan schoner oppervlaktewater. In 2007 is die regeling vernieuwd en uitgebreid tot een vervolproject met looptijd van 2007 tot 2013 (zie www.randenbeheerbrabant.nl/).

ARB is een regeling voor schoner oppervlaktewater en meer biodiversiteit in het Brabantse buitengebied. Het project is een gezamenlijk initiatief van de provincie Noord-Brabant, de waterschappen Brabantse Delta, Aa en Maas, De Dommel en Rivierenland en de Zuidelijke Land- en Tuinbouworganisatie (ZLTO). Er is een budget beschikbaar van 10 miljoen vanuit het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) en de projectpartners. Perceelsranden langs watervoerende sloten fungeren als buffer tegen verontreiniging van oppervlaktewater. Bovendien bieden ze ruimte voor natuurlijke ontwikkeling die leidt tot meer biodiversiteit. In de nieuwe regeling wordt tevens rekening gehouden met praktische zaken als slootonderhoud en de bereikbaarheid van percelen. Het doel is om 2700 kilometer actief beheerde randen te realiseren. Binnen de regeling worden er twee pilots opgestart. Eén pilot is gericht op functionele agrobiodiversiteit (FAB), waarin randen benut worden voor natuurlijke plaagbestrijding. De andere pilot is gericht op extra waterfuncties van de randen.

In 2002 is door studenten van HAS Kennis Transfer uit Den Bosch een Motivatieonderzoek onder agrariërs gehouden als nulmeting (Alberti e.a., 2002). In 2007 is dit onderzoek herhaald. In 2005 heeft een afsluitend motivatieonderzoek onder deelnemers plaatsgevonden (Geurts, 2005). In 2007 zijn er opnieuw verdiepende onderzoeken uitgevoerd, ditmaal in het kader van ARB II (2007- 2013). Deelnemers en afgehaakte deelnemers zijn in 2007 benaderd d.m.v. een schriftelijke enquête en een aantal agrariërs uit de groep niet-deelnemers is benaderd voor een interview (Bouwman e.a., 2007).

Voor de nulmeting in 2002 zijn 940 enquêtes per post verspreid en ongeveer 1400 per email verstuurd. De respons was respectievelijk 28% en 6%, dat zijn ongeveer 260 en 85 reacties. Daarnaast zijn er 37 deelnemers en 34 niet-deelnemers geïnterviewd.

De resultaten van de nulmeting in 2002 kunnen als volgt worden samengevat (Alberti e.a., 2002):

Het project ARB was in 2002 bij 93% van de Brabantse agrariërs bekend. De website werd bijzonder weinig bezocht, de folder was voor veel agrariërs duidelijk genoeg. Het belang van schoon water (het primaire doel van het project) wordt ook door de ondernemer als belangrijkste motief genoemd. Maar ook de financiële vergoeding en het benutten van de teeltvrije zone worden als motief genoemd. Niet-deelnemers noemen de administratieve last en de (te) lage vergoeding als drempel. Graanranden geven extra problemen voor de beheersing van onkruiden.

Het afvoeren van maaisel op bouwland en de breedte van de randen (3,5 m) worden als lastig ervaren. Men beschikt niet over de juiste apparatuur, en 6 m brede randen zouden de werkzaamheden veel gemakkelijker maken. *Er leeft een wens om voor het publiek meer herkenbare bloemenranden op te nemen in het project, om de uitstraling te verbeteren.* Een goede communicatie met loonwerkers is belangrijk om misverstanden en 'ongelukken' met de randen te voorkomen.

Door deelnemers worden de administratieve lasten als minder bezwaarlijk ervaren dan door niet-deelnemers. Veel deelnemers stappen in het eerste jaar met een beperkt aantal randen in het project, omdat zij eerst ervaring op willen doen. Vaak ontstaat er in volgende jaren bij deelnemers bereidheid om het aantal en oppervlakte randen uit te breiden. De vergoeding in ARB werd in 2002 duidelijk als minimaal beoordeeld. Men wil graag door een nieuwsbrief op de hoogte

Het motivatieonderzoek uit 2007 (Bouwman e.a., 2007) bevat deelonderzoeken onder verschillende doelgroepen:

- + Deelnemers van ARB I die zijn doorgegaan met ARB II
- + Deelnemers die nieuw zijn in ARB II
- + Deelnemers van ARB I die zijn afgehaakt
- + Niet-deelnemers die van beide projecten hebben afgezien
- + Een vergelijking met eerdere motivatieonderzoeken (2002 en 2005).

Onder de deelnemers van ARB I die zijn doorgegaan met ARB II en de nieuwe deelnemers in ARB II zijn 290 en 54 schriftelijke enquêtes verspreid, met een respons van resp. 49% en 39%. In ARB II is naast verbetering van de waterkwaliteit ook biodiversiteit als doel toegevoegd. Maar 29% van de deelnemers weet niet wat dit begrip inhoud, en bijna de helft weet niet wat functionele agrobiodiversiteit (FAB) betekent. De belangrijkste motivatie voor deelname blijft de verbetering van de kwaliteit van het oppervlaktewater en de verbetering van het imago van de landbouw.

Ruim eenderde van de deelnemers meldt dat het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen niet afneemt in het project. Tussen de 40% en 50% meent dat randenbeheer bijdraagt aan de ontwikkeling van biodiversiteit. Ruim driekwart van de respondenten ziet geen verschil in de aantallen plaagdieren of knaagdieren langs randen. Maar de helft van de respondenten ziet een (sterke) toename van de onkruiddruk en men wil vaker kunnen maaien om onkruiden tegen te gaan.

Nieuwe deelnemers van ARB II denken in grote lijnen hetzelfde. Echter, de financiële vergoeding wordt als te laag beoordeeld. Men verwacht een hogere onkruiddruk en problemen met het afvoeren van maaisel.

Onder de 263 afhakers uit ARB I is een enquête gehouden met een respons van 40%. Er zijn 24 interviews gehouden met niet-deelnemers van beide projecten. Het merendeel van de afhakers is het niet eens met de gewijzigde voorwaarden van ARB II ten opzichte van ARB I. In ARB II mag (na de aanloop jaren) nog maar 1x per jaar gemaaid worden en moet het maaisel worden afgevoerd om verschraling te bereiken. Voor veel afhakers is 1x per jaar maaien te weinig om een goede beheersing van onkruiden te bereiken. Ook is het afvoeren van maaisel voor hen een probleem, omdat zij niet de goede apparatuur hebben en daarom een (dure) loonwerker moeten inschakelen. Ook kan men het maaisel geen bestemming geven in de eigen bedrijfsvoering en moet men het dus tegen extra kosten laten composteren. Al met al vindt men dat de vergoeding in geen verhouding staat tot het extra onderhoud, de kosten en opbrengstderving. Ruim driekwart van de afhakers heeft de randen weer in productie genomen, maar 20% zegt nog wel bewuster met gewasbeschermingsmiddelen om te gaan en 35% gaat nog steeds bewuster met de bemesting om. Onder de niet-deelnemers is weinig kennis van het project aanwezig. In grote lijnen hangen zij dezelfde opvattingen aan als de afhakers. De angst voor extra onkruiddruk, extra werk en inkomstderving zijn

belangrijke weerstanden. De toevoeging van biodiversiteit als doelstelling van het project wordt als een belangrijk knelpunt gezien. Veel afhakers en niet deelnemers ervaren het verschrallingsbeheer als lastig, en vrezen dat de 'natuurwinst' vooral uit onkruiden zal bestaan. Een goede communicatie, persoonlijk contact met de deelnemers en duidelijke informatieverstrekking worden als succesfactoren genoemd.

Tenslotte wordt in het motivatieonderzoek uit 2007 (Bouwman e.a., 2007) een vergelijking gemaakt met de eerdere onderzoeken in 2002 en 2005 (Alberti e.a., 2002; Geurts, 2005).

De waterkwaliteitsverbetering, het verbeteren van het imago van de agrarische sector en de financiële vergoeding worden steeds als belangrijkste drijfveren genoemd. Voor afgehaakte deelnemers was vooral de vergoeding belangrijk, terwijl nieuwe deelnemers juist het bevorderen van biodiversiteit noemen als een drijfveer.

Niet-deelnemers vinden dat de vergoeding niet in verhouding staat tot het extra werk en opbrengstderiving. Maaien en afvoeren zijn in de nieuwe regeling van 2007 een echt knelpunt geworden. Ook de angst voor verhoogde onkruiddruk is in de loop van het project gegroeid. Voor administratieve last is dat precies andersom.

Het koppelen van het doel biodiversiteit is nieuw in 2007. Slechts eenderde van de deelnemers weet de juiste definitie. Deelnemers in 2002 reageerden matig positief op de stelling over ontwikkeling van agrarische natuur op de rand, maar in 2007 is daarover een negatief geluid te horen. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de associatie met onkruid. Verschraling leidt tot een andere vegetatie, er vestigen zich planten die van nature voorkomen en die veelal onbekend zijn. Jacobskruiskruid is zo'n plant die goed gedijt op verschraalde grond en een slechte reputatie heeft. Communicatie speelt een belangrijke rol bij het al dan niet accepteren van (on)kruiden.

2.5 Synthese

Eigenlijk komen de hoofdlijnen van al deze onderzoeken onder deelnemers en afhakers opvallend goed met elkaar overeen. Er is brede overeenstemming over de volgende zaken:

- verbetering van de waterkwaliteit en het imago van de sector zijn belangrijke motieven om mee te doen
- de financiële vergoeding (in verhouding tot de extra kosten en inspanning) is eveneens belangrijk
- in veel evaluaties vindt men de vergoeding niet of nauwelijks opwegen tegen de extra inspanningen en kosten die het randenbeheer met zich meebrengt
- niet deelnemers hebben – veel meer dan deelnemers met ervaring – vrees voor extra onkruiddruk, voor extra onderhoud en inspanning, hoge kosten, en zien op tegen de regelgeving en administratieve last van randenprojecten
- goede en duidelijke informatie en communicatie kunnen helpen om veel van de genoemde bezwaren weg te nemen. Goed contact met loonwerkers kan 'ongelukjes' met de randen voorkomen
- de onkruiddruk is in het 1^e jaar na aanleg hoger, maar is daarna voor de meeste deelnemers geen probleem meer
- ondernemers hechten aan vrijwilligheid en keuzevrijheid in randenprojecten, strakke regelgeving wordt als een bezwaar gezien
- het maaien en afvoeren is voor veel akkerbouwers lastig, door de smalle randen (meestal 3,5 m), gebrek aan geschikte apparatuur, en doordat het maaisel niet kan worden benut en tegen extra kosten moet worden afgevoerd om te laten composteren
- voor zover onderzocht, ervaren deelnemers weinig positieve bijdragen aan meer akkernatuur, maar ook geen toename in de overlast van plagen of knagdieren

3 Opzet van de enquêtes

3.1 Enquête 2006

De enquête van 2006 is bedoeld als nulmeting, om een ontwikkeling bij de deelnemers in ervaring en houding te kunnen meten in de loop van het project. De opzet van de enquête is in het projectteam besproken en aangevuld.

In 2006 werd de pilot gestart met 19 deelnemers (waarvan 3 veehouders en 16 akkerbouwers) verdeeld over 4 pilotgebieden. De begeleiding van de deelnemers werd in 2006 verzorgd door DLV Plant. Adviseurs van DLV Plant hebben de enquête in het najaar van 2006 vaak persoonlijk met de deelnemers doorgesproken en ingevuld. Van de 19 deelnemers zijn 12 ingevulde enquêtes terugontvangen (= 63% respons). De enquête van 2006 is opgenomen als Bijlage 1.

3.2 Enquête 2008

De enquête van 2006 is uitgangspunt geweest voor die van 2008. Omdat de enquête van 2006 op onderdelen niet specifiek genoeg was, is de versie van 2008 uitgebreid. Er zijn meer detailvragen gesteld en er is meer op informatievoorziening ingegaan. Hieronder wordt de enquête van 2006 (Bijlage 1) vergeleken met de akkerbouwversie van 2008 (zie Bijlage 3).

Enquête 2006		Enquête 2008 (Akkerbouw versie)		
Algemeen	Vraag 1 & 2	=	Vraag 1 & 2	Algemeen
Ervaringen met aanleg en beheer	Vraag 1 & 2	=	Vraag 2	Ervaringen met aanleg
		extra	Vraag 1, 3, 4, 5, 6 en 7	
	Vraag 3, 4, 5, 6, 7, 8 en 9	=	Vraag 2, 3, 9, 10, 11, 12 en 14 respectievelijk	Ervaringen met beheer
	Vraag 10	=	Vraag 1 t/5 bij Communicatie	
Rand en gewas		extra	Vraag 1, 4, 5, 8 en 13	
	Vraag 1 & 2		Vervallen in 2008	Teeltkundige e.a. aspecten
	Vraag 3	=	Vraag 3	
	Vraag 4	=	Vraag 6 & 7	
		extra	Vraag 1, 2, 5, 9 en 10	
Algemene ervaringen	Vraag 1	=	Vraag 4 bij Teeltkundige aspecten	Communicatie
	Vraag 2	=	Vraag 15 bij Ervaringen aanleg	
	Vraag 3	=	Vraag 8 bij Communicatie	
	Vraag 4	=	Vraag 8 bij Teeltkundige aspecten	
	Vraag 5	=	Vraag 11 bij Teeltkundige aspecten	
		extra	Vraag 6 & 7	
Nabranders	Vraag 1 & 2	=	Vraag 9 & 10 bij Communicatie	
Stellingen	1 t/m 15	=	1 t/m 15 (alleen 12 is in de akkerbouw-versie veranderd)	Stellingen

Zoals uit voorgaande tabel blijkt zijn bijna alle vragen uit 2006 gehandhaafd in 2008 en aangevuld met extra (verdiepende) vragen.

Vanuit de veehouderij deelnemers was kritiek gekomen dat zij voor hun specifieke situatie weinig weerklank vonden in de versie van 2006. Daarom is ervoor gekozen een aparte akkerbouw- en een veehouderij-versie van de 2008 enquête te maken.

De twee versies van de enquête zijn opgenomen als bijlagen in dit verslag. De veehouderij versie van de enquête (Bijlage 4) is korter en sommige vragen zijn anders. In de verschillende onderdelen zijn vragen geschrapt of veranderd:

Onderdeel	Vragen in de akkerbouw-versie die zijn geschrapt in de veehouderij-versie	Vragen in de veehouderij-versie die afwijken van de akkerbouw-versie
Algemeen	Vraag 2	-
Ervaringen met aanleg	Vraag 3 en 4	Vraag 2 en 6
Ervaringen met beheer	Vraag 4, 5, 12, 13 en 14	-
Teeltkundige e.a. aspecten	Vraag 3 en 9	Vraag 1 en 2
Communicatie	-	-
Stellingen	-	Stelling 6 en 12

In totaal zijn 37 enquêtes per post aan akkerbouwers verzonden. Er is in de Nieuwsbrief en via een extra email bericht aangedrongen op een snelle retourzending. Er zijn 16 akkerbouw enquêtes terug ontvangen, een response van 43%. Er zijn 5 enquêtes aan veehouders verzonden (waarvan er 2 reeds hadden aangegeven niet langer deel te willen nemen in het project) en hiervan zijn 2 enquêtes terug ontvangen (response 40%), dat aantal is zeer gering om conclusies aan te verbinden.

4 Samenvattende resultaten, conclusies en aanbevelingen

4.1 Resultaten van de enquêtes in 2006 en 2008

De 3 enquêtes (2006 en 2 versies uit 2008) met veel open vragen hebben *zeer* veel informatie opgeleverd, zowel in kwantitatieve scores als in kwalitatieve lijstjes van opmerkingen, toelichtingen en suggesties. Om overzicht te behouden is besloten om bij de overlappende vragen de resultaten zoveel mogelijk in één keer te rapporteren. Hiervoor is de Akkerbouw enquête uit 2008 als uitgangspunt genomen. Daar waar het om gelijke vragen ging (zie tabel in paragraaf 2.2) zijn de resultaten van 2006 daaraan gekoppeld. En ook de veehouderij resultaten van 2008 zijn zoveel mogelijk in de rapportage ingevoegd op de geschikte plaatsen. Vanwege de leesbaarheid van dit rapport zijn alle resultaten van de enquêtes zoveel mogelijk bijeen gezet in Bijlage 5. Voor de specifieke vragen in de veehouderij enquête die afwijken van de akkerbouw-versie, staan de resultaten apart in Bijlage 6. Resultaten van de stellingen bij de drie enquêtes staan apart in Bijlage 7.

In dit hoofdstuk gaan we nauwelijks in op afzonderlijke vragen en details. Alleen in paragraaf 3.2 hierna staan we stil bij enkele vragen waar een duidelijke verschuiving zichtbaar is tussen de resultaten uit 2006 en die van 2008. In paragraaf 3.3 worden de hoofdlijnen uit de enquêtes samengevat en meteen vertaald naar concrete aanbevelingen voor het projectteam en voor eventuele andere randenbeheer projecten. In paragraaf 3.4 vergelijken we onze ervaringen en uitslagen met die van andere onderzoeken in randenbeheerprojecten (zoals weergegeven in hoofdstuk 2).

In totaal zijn in 2006 19 deelnemers benaderd en zijn hiervan 12 enquêtes terug ontvangen (respons = 63%). In 2008 zijn 37 enquêtes aan akkerbouwers verzonden en hiervan zijn 16 enquêtes terug ontvangen, een response van 43%. Er zijn in 2008 5 enquêtes aan veehouders verzonden en hiervan zijn 2 enquêtes terug ontvangen (response 40%), dat aantal is zeer gering om conclusies aan te verbinden.

4.2 Veranderingen tussen 2006 en 2008

De enquête van 2006 betreft een kleine groep van pioniers, die zich als eerste hebben aangemeld voor de pilot. Zij zullen alleen daarom al relatief open en positief tegenover het project staan. De enquête is gehouden in het najaar van het 1^e seizoen, na een periode van grote onkruiddruk in de nieuw aangelegde randen.

De enquête van 2008 is gehouden in mei van het derde projectjaar. Pilot deelnemers uit 2006 hebben dan ook de ervaringen uit het 2^e 'normale' jaar achter de rug. Nieuwe deelnemers van de opschaling in 2007 hebben een 1^e seizoen met veel onkruiddruk achter de rug, en hebben kunnen ervaren dat er in het 2^e voorjaar toch hele redelijke randen ontstaan. Maar zij hebben nog geen ervaringen met het maaien en afvoeren van maaisel. Het is goed om deze verschillen voor ogen te houden als we enkele verschillen tussen 2006 en 2008 bespreken.

Worden de enquêtes van 2006 met 2008 vergeleken, dan zijn de overeenkomsten in antwoorden en scores groot. Slechts op een beperkt aantal vragen wijken de antwoorden in 2008 af van die in 2006. Hieronder wordt voor de resultaten bij de verschillende vragen steeds verwezen naar de bijbehorende paragrafen van **Bijlage 5**.

Onkruid

Een duidelijk verschil is het soort probleemonkruiden dat genoemd wordt. In 2006 zijn dat bijna uitsluitend eenjarige zaadonkruiden (§ 5.2.6) in de nieuw aangelegde randen in het 1^e seizoen. In 2008 zijn de meeste randen in hun 2^e of 3^e seizoen en worden vooral meerjarige wortelonkruiden (al of niet ingroei vanuit

slootkanten) genoemd (§ 5.3.7 en 5.3.8). Dat is een logische ontwikkeling.

De ontwikkeling van kruiden en bloemen in het mengsel wordt in 2006 nog vooral als slecht of matig beoordeeld, terwijl de deelnemers in 2008 daar veel positiever over denken (redelijk tot goed, zie § 5.3.10 en 5.3.11).

Beperkingen

De ervaringen met regels en beperkingen van het project (niet bemesten, niet bespuiten en zo min mogelijk berijden van de randen, zie § 5.3.12) verschuiven ook. In 2006 noemen 7 van de 12 respondenten (= 58%) het niet berijden als een probleem. In 2008 is dit verhoudingsgewijs afgenomen, en hebben nog slechts 4 van de 16 respondenten (= 25%) hier moeite mee. Overigens blijkt uit de veldbezoeken dat rijden over de randen nog te vaak voorkomt.

Vergoeding

Een duidelijke verandering is de opvatting over de vergoeding voor randenbeheer (zie § 5.4.4). Door de gestegen marktprijzen van granen en aardappels is er een duidelijke omslag bij de akkerbouwers: in 2006 vond 60% de vergoeding nog passend, in 2008 is dat nog maar 7%! In de periode tussen 2006 en 2008 ontdekken de deelnemers meer voordelen, maar vooral ook meer ongemakken van randenbeheer op hun bedrijf (zie § 5.4.6 en 5.4.7). Dit zou kunnen betekenen dat men het randenbeheer beter in de vingers krijgt en serieuzer gaat nemen, maar ook beseft dat het niet altijd gemakkelijk is.

Diversiteit

In 2008 is gevraagd of men langs percelen met randen meer, evenveel of minder bloemen, vlinders, akkervogels en zoogdieren zien als langs percelen zonder randen (zie § 5.4.11). Deze vraag is niet in 2006 gesteld, maar men kan de antwoorden in 2008 ook interpreteren als een verandering in de biodiversiteit ten opzichte van de periode vooraf (zonder akkerranden). Deelnemers zien opvallend vaak meer vlinders en ook vaker akkervogels langs randen. Dat is een positieve ontwikkeling.

Communicatie en begeleiding

Over de communicatie en begeleiding in het project denkt men in 2008 bij verschillende onderdelen positiever dan in 2006. Bijvoorbeeld over de nieuwsbrieven (§ 5.5.1), de begeleiding door PPO (§ 5.5.3), de (veld)bijeenkomsten (§ 5.5.4). Het project komt in 2008 vaker en positiever ter sprake bij collega's en familieleden dan in 2006 (§ 5.5.9).

Duidelijke verschuivingen zijn te zien bij de stellingen in 2006 en 2008 (zie Bijlage 7 voor details).

Stellingen	2006*	2008*
Geef uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens	Gemidd. Score	Gemidd. Score
1 Het beheer van akkerranden is lastig..	2.8	3.0
2 Akkerranden zorgen voor extra onkruid in mijn gewassen	3.1	2.4
3 Akkerranden geven meer variatie op mijn bedrijf	3.2	3.4
4 Akkerranden horen op een akkerbouw bedrijf	2.8	2.9
5 Akkerranden helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater	3.3	3.3
6 Akkerranden kunnen helpen om lastige plagen tegen te gaan	2.2	1.9
7 Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed	2.5	1.8
8 Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe	3.0	2.6
9 Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door deelname aan Actief Randenbeheer Drenthe	2.6	3.3
10 Akkerranden moeten meer bloemen laten zien dan nu.	4.4	4.1

* het aantal respondenten was 12 in 2006 en 16 in 2008

Vervolg stellingen		2006*	2008*
Geef uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens		Gemidd. Score	Gemidd. Score
11	Door mijn akkerranden ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen	3.1	3.2
12	<i>De stelling van 2006 was anders dan die van 2008</i>	-	-
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd	3.1	2.9
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake	2.5	3.0
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren	2.4	3.9

* het aantal respondenten was 12 in 2006 en 16 in 2008

Als maat voor een echte verschuiving is hier +/- 0,5 punt genomen.

Dan blijkt dat de deelnemers in 2008 minder bevreesd zijn dat akkerranden leiden tot meer onkruid in de (naastgelegen) gewassen (stelling 2). Ook blijkt dat deelnemers, nog sterker dan in 2006, vinden dat de financiële vergoeding voor randenbeheer niet voldoende is (stelling 7).

Men is iets positiever over de stelling dat het bedrijf door de omgeving wordt gewaardeerd door deelname aan actief randenbeheer (stelling 9). Randenbeheer komt in 2008 iets vaker ter sprake in de sociale omgeving van deelnemers dan in 2006 (stelling 14).

En deelnemers zijn uitgesproken positiever (1,5 punt stijging!) over de mate waarin ze advies en ondersteuning krijgen in het project (stelling 15).

4.3 Inpassing van randenbeheer in de bedrijfsvoering

In deze paragraaf worden de hoofdlijnen uit de enquêtes samengevat en meteen vertaald naar concrete aanbevelingen voor het projectteam en voor eventuele andere randenbeheer projecten.

Door de opzet van het project en de financiële en administratieve organisatie was het onvermijdelijk dat de akkerranden in het voorjaar werden aangelegd. Door omstandigheden werd bovendien het zaaizaad relatief laat aangeleverd. Het effect hiervan is dat de voorbereiding van het inzaaien niet optimaal waren. Door ongunstige weersomstandigheden kwam het zaadmengsel traag en moeilijk tot ontwikkeling. Op de Drentse veen- en zandgronden betekent dit een enorme onkruiddruk, die van de ondernemers in het 1^e jaar een forse inspanning van gemiddeld 3 x maaien of bloten vereist. Bovendien is de uitstraling van de randen in het 1^e jaar bijzonder rommelig en slordig, ook naar de omgeving van het project (collega's burens, familie). Dit is te vermijden door een langere en vroegere aanloop van een dergelijk project, waarbij het sterk de voorkeur verdient om meerjarige zaadmengsels in het najaar in te zaaien. Dit is ook steeds het ecologische advies van de leverancier geweest.

Daarom zijn de eerste 2 conclusies en aanbevelingen:

- 1. Randenprojecten vragen een voldoende lange voorbereidingstijd om goed van start te kunnen gaan**
- 2. Inzaai in het najaar leidt tot een betere kieming, vooral ook van de bloeiende kruiden in het mengsel, snelle vestiging van een gesloten vegetatiedek, daardoor minder onkruiden, en veel mooiere en kruidenrijkere randen in het eerste groeiseizoen.**
- 3. Inzaai in het voorjaar is een slechter en af te raden alternatief. Het vraagt van deelnemers veel extra werk voor de onkruidbeheersing en het geeft bovendien een startend project meteen een minder positief imago.**

Randenbeheer is voor veel ondernemers een echte nieuwe 'teelt'. Het vraagt om goede informatie, goede machines, voldoende aandacht, tijd en inspanning, en men moet ervaring opdoen in wat praktisch werkt en handig is. Zijn de goede machines beschikbaar, of kun je die met collega's delen of samen inhuren? Goede informatie vooraf, goede begeleiding en een vraagbaak bij knelpunten zijn hiervoor belangrijke hulpmiddelen. Ondernemers die b.v. niet de goede machines tot hun beschikking hadden, hebben dat vaak door samenwerking en overleg met collega's opgelost. In de loop van het project krijgt men ook een reëler beeld van de voor- en nadelen van randenbeheer en hoe men daar praktisch mee om kan gaan. Deelnemers noemen de veldexcursies als gelegenheid om met collega's ervaringen uit te wisselen en 'de kunst' bij elkaar af te kijken als een belangrijke bron voor hun leren. Kortom:

4. Randenbeheer is een serieuze 'teelt', die aandacht en vakmanschap vraagt. Deskundige begeleiding en ervaringen uitwisselen met andere ondernemers geven belangrijke steun. Samenwerking met collega's (b.v. door apparatuur te delen) lost knelpunten op.

De onkruiddruk van vooral eenjarige zaadonkruiden is in Drenthe hoog. Na het eerste, lastige seizoen zijn de randen al gauw veel gemakkelijker in het beheer en neemt de druk van zaadonkruiden af. Er is nog wel oplettendheid geboden voor de ingroei van wortelonkruiden vanuit slootkanten, vooral in natte situaties. Toch lukt het de meeste ondernemers hier goed mee om te gaan. Naarmate randen ouder worden en meerdere jaren niet worden bemest, zal de bodem schraler worden en druk van onkruiden in de rand verder afnemen.

5. De onkruiddruk in akkerranden is na het eerste, lastige jaar van aanleg goed te beheersen.

Binnen de regelgeving van Actief randenbeheer Drenthe is het afvoeren van maaisel verplicht. Met name voor akkerbouwers blijkt dat in het begin een lastige opgave, omdat men daar weinig ervaring mee heeft en vaak ook niet over de geschikte mechanisatie beschikt. Bijkomend knelpunt is waar men het maaisel vervolgens moet laten, omdat de meeste akkerbouwers er geen afzet of nuttige bestemming aan kunnen geven. Dit is een herkenbaar probleem in veel akkerrand projecten in het land! Uiteindelijk vinden veel ondernemers er, al of niet in samenwerking met burens en collega's, een praktische oplossing voor. Ook hier geldt:

6. Het afvoeren van maaisel van de randen is voor akkerbouwers een lastige zaak omdat zij daar normaal niet op ingesteld zijn. Goede informatie en uitwisseling van ervaringen met collega's vormen een belangrijke steun.

De meeste deelnemers vinden dat de akkerranden te weinig kruiden en bloemen bevatten en (te)veel gras. Hierin spelen tenminste drie factoren door elkaar die hieronder worden besproken. Allereerst wordt dit sterk bepaald door de verwachtingen die men van de akkerranden heeft, en de manier waarop dat vooraf is gecommuniceerd. Er zijn aan het zaadmengsel b.v. korenbloemen en klaprozen toegevoegd om in het 1^e jaar van aanleg enige bloei te geven. Het is bekend en normaal dat deze eenjarige soorten in het 2^e jaar verdwijnen en dan vervangen worden door de inheemse kruiden in het mengsel (zoals knoopkruid, margriet, rolklaver, walstro, enz.). Toch klagen deelnemers dat zij de korenbloemen van het 1^e jaar 'kwijt zijn'. Dit betekent dat de communicatie hierover beter kan.

7. Goede informatie over wat voor soort randen men na 1, 2 en meer jaren kan verwachten en de hoeveel bloemen die daarin zullen groeien, voorkomt teleurstellingen.

Ten tweede is er de keuze van het zaadmengsel met inheemse grassen en kruiden. De grassen zijn noodzakelijk voor een goede bedekking en daarmee een goede onderdrukking van onkruiden. Maar de grassen maken het meteen onvermijdelijk dat de akkerrand slechts in beperkte mate ook bloemen zal dragen. Op termijn zullen de randen sterk gaan lijken op bermen en slootkanten in de nabije omgeving. Dat is dus niet anders en niet bloemrijker dan men al om zich heen ziet. Ook hier is een goede communicatie over de motieven voor de gemaakte keuzes en over wat men wel en niet kan verwachten belangrijk. In dit project hebben oudere randen (van Natuur Breed op bedrijf Bussemaker) en een excursie naar landgoed De Eese als voorbeeld gediend voor wat men na enkele jaren mag verwachten. Het is mogelijk met één- en tweejarige zaadmengsels uitbundige bloemenranden te maken. Maar zulke randen zijn zeer kwetsbaar voor onkruiden, die in dit soort randen ook lastig te beheersen zijn.

Vergrassing van zulke bloemenranden zorgt ervoor dat de bloei binnen enkele jaren dramatisch terugloopt, tenzij men jaarlijks of tweejaarlijks opnieuw aanlegt en inzaait.

8. Akkerranden waarin onkruiden weinig problemen kunnen veroorzaken, dienen voor een groot deel uit grassen te bestaan. Mede daardoor zullen in dit soort randen maar beperkt bloemen bloeien. Met voorbeeldranden en foto's kan men verwachtingen reëel maken.

Ten derde hebben de omstandigheden en kwaliteit van aanleg, het gevoerde maaibeheer, de voedselrijkdom van de bodem, zorgvuldigheid van mesten en bespuitingen langs de randen allemaal invloed op de mate waarin kruiden en bloemen in het mengsel zich kunnen ontwikkelen. De ondernemers hebben hierop zelf ook een flinke invloed. Dat is ook zichtbaar in de ontwikkeling van verschillende randen en op verschillende bedrijven. Op natte en beschaduwde plekken zijn vaak grotere onkruidproblemen (zuring, pitrus, ingroei van riet) en minder bloemen dan op zonnige plaatsen. Op schralere bodems en met een goed maaibeheer is al in het 2^e jaar een uitbundige bloei van margrietten en knooppkruid te zien. Daar waar ondernemers maaisel niet hebben afgevoerd zijn kruiden al snel verstikt en gaan grassen de randen domineren. Na een slordige onkruidbestrijding langs de randen kunnen veel kruiden verdwijnen.

9. De hoeveelheid bloemen in de akkerranden is mede door het beheer van de randen door de ondernemer te beïnvloeden.

Het niet mogen rijden over de randen (tenzij voor onderhoud) wordt door veel ondernemers als een knelpunt ervaren. Dat blijkt uit de enquête en het blijkt uit de waarnemingen in het veld. Het schonen van sloten, vaak door het Waterschap en/of een loonwerker is een veelgenoemd knelpunt. Dit is in veel situaties onvermijdelijk. Maar in een aantal gevallen wordt de rand door ondernemers gezien als een gemakkelijk extra rijpad. Ondernemers zijn zich niet bewust van de gevolgen die dat heeft voor het verdwijnen van bloemen en kruiden en veel fauna. De verdichting van de bodem is permanent en leidt bij het frequent berijden tot steeds armere randen. Dit kan niet genoeg gecommuniceerd worden naar deelnemers. Eventueel moeten er expliciete sancties worden afgesproken in de regelgeving van projecten.

10. Het rijden over akkerranden dient tot het absoluut noodzakelijke minimum beperkt te blijven. Elke keer rijden over de randen leidt tot meer bodemverdichting, minder bloemen en minder dierenleven in de randen. Deelnemers moeten daar nadrukkelijk op worden gewezen.

Het is overduidelijk dat door de gestegen marktprijzen de in dit project afgesproken vergoedingen voor het randenbeheer door de deelnemers als ontoereikend worden ervaren. Deelnemers willen in een project voor meerdere jaren zekerheid over de beschikbaarheid en hoogte van de financiële vergoedingen. Als marktprijzen stijgen, zouden deelnemers graag zien dat de vergoedingen (het saldo) meestijgt. Men zou dan ook moeten accepteren dat bij dalende marktprijzen ook het saldo van de randen mee daalt.

Financiers van randenprojecten willen voor meerdere jaren zekerheid over het budget dat daarvoor gereserveerd moet worden, en dus over de hoogte van de vergoedingen. Binnen provincies, gemeentes en waterschappen, en zeker onder diverse (EU) subsidieverordeningen, is het lastig om reserveringen te doen voor fluctuerende marktprijzen en vergoedingen in dit soort projecten. Het gevolg is dat men vaak, zoals nu, bij aanvang van het project een "gemiddeld" saldo voor de randen uitrekent en dat voor enkele jaren vastzet. Hier botsen twee werelden: die van de flexibele ondernemer met dag- en weekprijzen tegenover de ambtenaar met vaststaande, meerjarige begrotingen en strenge verantwoordingen.

11. De vergoedingen voor randenbeheer moeten enerzijds voor langere tijd vaststaan om zekerheid te bieden aan zowel deelnemers als financiers. Anderzijds mogen zij niet teveel gaan afwijken van gewassaldi, omdat daarmee het draagvlak bij deelnemers dreigt te verdwijnen. Een tweejaarlijkse bijstelling en herberekening lijkt een goede middenweg.

De motieven om deel te nemen aan actief randenbeheer zijn op het eerste oog heel divers. Toch blijkt bij nadere analyse dat de financiële prikkel voor deelnemers het belangrijkste motief is en dat ook in de loop van het project blijft. Daarnaast zijn een gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid voor schoon water en 'boeren'-natuur belangrijk. In de loop van het project neemt de motivatie om bij te dragen aan schoner water en meer natuur duidelijk toe.

Dat zal een gevolg zijn van de communicatie rondom deze thema's, maar ook van de positieve ervaringen en belevingen van meer natuur (zie hierboven) in en langs de akkerranden op het bedrijf. Verdere drijfveren zijn nieuwsgierigheid en ervaring op willen doen met nieuwe ontwikkelingen.

12. De motieven voor deelname aan actief randenbeheer zijn divers. Maar de financiële prikkel is en blijft de meest belangrijke. Andere drijfveren, zoals bij willen dragen aan schoner water en meer natuur, kunnen groeien in de loop van het project. Bij de werving en begeleiding van deelnemers is het belangrijk om aan verschillende drijfveren aandacht te schenken.

De pilot heeft voor de 16 deelnemers die in 2006 zijn gestart 3 jaar geduurd, en voor de mensen die bij de opschaling in 2007 instapten slechts 2 jaar. Dat is erg kort om ervaring op te doen en om veranderingen op het bedrijf vast te kunnen stellen. De effecten op de waterkwaliteit en biodiversiteit worden op onafhankelijke wijze gemonitord. Terugkoppeling van de resultaten van die monitoring kan helpen om de motivatie van ondernemers te versterken. Zo is het opvallend dat na enkele enthousiaste presentaties over de dagvlinders in de randen (tijdens de veldbijeenkomsten en in de nieuwsbrief) de deelnemers ook aangeven dat zij meer vlinders langs de randen zien.

Naast de objectieve monitoring hebben we ook aan de ondernemers gevraagd of zij effect van de randen op de waterkwaliteit en de plaagbeheersing verwachten en/of daadwerkelijk meer bloemen en verschillende dieren in en langs de randen op hun bedrijf zien. Ongeveer de helft van de deelnemers vermoedt een positief effect op de waterkwaliteit, ook al weet men dat dat niet zichtbaar is en ook lastig te meten is. Geen van de deelnemers merkt iets van verminderde plaagdruk in hun gewassen (maar daar is dit project ook niet op gericht geweest). Wel ziet 70% van de deelnemers meer vlinders langs de akkerranden en heeft 50% van de deelnemers meer akkervogels langs de randen op hun bedrijf waargenomen.

13. De effecten van randenbeheer op waterkwaliteit zijn voor deelnemers na 2 of 3 jaar niet zichtbaar. Wel ziet men al meer vlinders en weidevogels. Monitoring laat de werkelijke effecten zien, maar kan ook helpen om de motivatie van ondernemers te ondersteunen.

Veehouderijbedrijven zijn in het project Actief Randenbeheer Drenthe vanaf het begin een kleine minderheid geweest. Dat is deels een gevolg van de keuze van de pilotgebieden, waar veehouderij over het algemeen niet of slechts beperkt aanwezig was. De werving van veehouderijdeelnemers is helaas bemoeilijkt door onduidelijkheden die er in het begin zijn geweest over de compatibiliteit van het project met de EU toeslagrechten, braaklegregeling en derogatie. Helaas kon ook DLG en de Dienst Regelingen ook niet op alle vragen antwoord geven, en de voorlichting door DLV en PPO heeft in het begin ook tegenstrijdigheden bevat. Middels nieuwsbrieven en informatiebijeenkomsten is geprobeerd daar zo goed mogelijk aan tegemoet te komen, maar onduidelijkheden hebben het vertrouwen van veehouders in het project niet versterkt. Ook de hoogte van de vergoeding werd door veel veehouders al vooraf als ontoereikend ervaren voor de inspanningen die gevraagd werden.

Het effect is geweest dat er slechts 5 veehouders mee hebben gedaan, en een groot deel van de aandacht en informatievoorziening op akkerbouwers gericht is geweest. Veel van de informatie, ervaringen van andere deelnemers (vooral akkerbouwers) en ook de bijeenkomsten boden aan de veehouders weinig bruikbaar. Het feit dat PPO de begeleiding van deelnemers heeft overgenomen en als akkerbouwonderzoeksinstituut vooral kennis van zaken van akkerbouw heeft, kan mogelijk deze indruk bij de veehouders verder versterkt hebben. Het effect is in elk geval geweest dat weinig veehouders mee hebben gedaan en dat deze deelnemers aangeven weinig aandacht voor hun specifieke situatie te hebben ervaren.

14. Veehouderij is in het project Actief Randenbeheer Drenthe (te) klein van omvang gebleven. In een project als dit is een minimum aantal veehouders ('kritische massa') gewenst om voldoende specifieke informatie aan veehouders te kunnen bieden en om uitwisseling van ervaringen zinvol te maken.

Misschien de beste test voor de inpasbaarheid van randenbeheer in de bedrijfsvoering is de vraag aan de ondernemers of zij met een eventueel vervolgproject weer mee zouden doen. Daar geeft in 2008 bijna tweederde van de ondernemers een positief antwoord op (zie § 5.5.11), vaak onder vermelding dat dan wel de vergoedingen omhoog (= marktconform) zouden moeten gaan.

Inpasbaarheid is voor deelname geen obstakel. Een marktconforme vergoeding, een duidelijke voorlichting over voorwaarden en regelgeving, en een goede informatie over wat ondernemers kunnen verwachten aan onkruiddruk, ontwikkeling van de randen en bloei, kunnen helpen om het percentage deelnemers dat het project zou willen voortzetten te laten stijgen naar 90%.

15. Randenbeheer is met enige aandacht en inspanning goed inpasbaar in de bedrijfsvoering.

Deelname aan het project wordt bepaald door de hoogte van de vergoedingen, de duidelijkheid van de voorwaarden en regelgeving, en een goede informatie over wat men kan verwachten van onkruiddruk, vegetatie ontwikkeling en bloei in de randen.

Twee belangrijke lessen uit het project zijn hier nog niet vermeld, omdat die niet zichtbaar zijn geworden uit de enquêtes onder deelnemers. Maar deze zijn wel duidelijk geworden uit de reacties van uitvoerders en opdrachtgevers van het project op de resultaten in dit rapport. Omdat deze aanbevelingen een duidelijke aanvulling vormen op voorgaande punten, nemen we ze hier toch op in dit verslag.

Actief Randenbeheer heeft als een van de twee hoofddoelstellingen om de waterkwaliteit te verbeteren, en wordt daarom actief door de beide waterschappen ondersteund en mede gefinancierd. Toch is in de uitvoering van het project gebleken dat er een knelpunt bestaat bij de uitvoering van slootonderhoud door het waterschap (of door aannemers in opdracht van het Waterschap). Bij het maaien van taluds en het schonen van wijken en sloten wordt maaisel en bagger uit de watergang op de kant gelegd. Indien op deze plek een rand van het project ligt, dan vormt het maaisel en bagger uit de sloot en enorme verstroring voor de vegetatie in de rand. Het materiaal is vaak zeer rijk aan voedingsstoffen, en daar waar het materiaal op de rand wordt gestort ontstaan vaak ruige begroeiingen met stikstofminnende verstroringskruiden als brandnetel, kweek, kleeftkruid, berenklauw, etc. De moeite die ondernemers doen om de randen te verschromen (door maaisel af te voeren) wordt op deze manier ongedaan gemaakt. Het lijkt dan of onderdelen van het Waterschap elkaar binnen dit project tegenwerken. Ook wordt er soms met vrij zwaar materieel gewerkt en over randen gereden waardoor schade aan de randen ontstaat.

In het project Actief Randenbeheer Drenthe is pas in het 2^e jaar overleg met de beide waterschappen op gang gekomen, om te bekijken of er afspraken gemaakt konden worden over het beheer van watergangen langs projectranden door of in opdracht van de waterschappen. Ook toen pas is overleg met deelnemers over knelpunten op gang gekomen. Medewerkers van de waterschappen zijn aanwezig geweest op veldbijeenkomsten met de deelnemers, en hebben daar de boeren opgeroepen om actief knelpunten aan te melden, zodat maatwerk kon worden geleverd in situaties waar het slootonderhoud en de akkerranden tot knelpunten hebben geleid. In hoeverre deelnemers van deze uitnodiging gebruik hebben gemaakt is onbekend. PPO heeft informatie en voorbeelden aangeleverd van oplossingen en maatregelen die men op andere plaatsen voor vergelijkbare knelpunten heeft gevonden. Zo kan met aangepaste apparatuur maaisel en bagger over de akkerrand heen naar de rand van het gewas of op de stoppels in een lege akker worden gelegd. Afspraken met verschillende ondernemers aan beide zijde van een watergang zou er toe kunnen leiden dat aan een zijde steeds maaisel wordt neergelegd (op een voedselrijke en ruige rand) terwijl op de andere oever een verschromde en bloemrijke vegetatie kan worden gespaard. Het verdient aanbeveling binnen de waterschappen een telefonische helpdesk in te stellen waar deelnemers van randenprojecten knelpunten kunnen melden.

16. Waterschappen doen er goed aan om reeds in de voorbereidingsfase van een randenproject intern overleg te starten met de afdelingen die verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van het onderhoud. Er dienen praktische oplossingen te worden gevonden en afspraken gemaakt te worden voor het onderhoud van watergangen langs te verschromen akkerranden. Deze afspraken moeten vanaf het begin van het project goed worden gecommuniceerd binnen de eigen organisatie en naar de deelnemers. Een helpdesk voor deelnemers van akkerranden is aanbevolen.

In het voorgaande is geconstateerd dat deelnemers niet altijd aan alle afspraken over het beheer van de randen voldoen. Ook in dit project is in het veld herhaaldelijk geconstateerd dat er teveel over de randen

wordt gereden, dat er soms slordig wordt gespoten en bemest langs en op de randen, dat randen door het ploegen smaller worden dan de afspraken, enz. (zie aanbeveling 10). Tegelijk wensen ondernemers een redelijke en marktconforme vergoeding voor de door hen geleverde inspanningen. In het huidige project is geconstateerd dat met name de deelnemers die bij de opschaling van het project zijn geworven, relatief weinig contact hebben met uitvoerders en opdrachtgevers van het project. Op de 16 pilot bedrijven uit 2006 loopt een monitoringsprogramma voor de waterkwaliteit en biodiversiteit. Deze bedrijven worden tijdens het groeiseizoen enkele malen bezocht door onderzoekers uit het project. Die bezoeken vormen voor de deelnemers een mogelijkheid om vragen te stellen of kritiek kwijt te kunnen, en vormen voor de onderzoekers een kans om de kwaliteit van de randen te beoordelen en om eventuele onregelmatigheden aan de orde te stellen. Dat verhoogt de betrokkenheid van de pilot deelnemers bij het project. Voor de 2^e groep deelnemers uit de opschaling is dit contact er niet. Zij ontvangen de nieuwsbrief en kunnen 1x of 2x per jaar deelnemen aan een veldbijeenkomst of studiebijeenkomst. Maar hun bedrijf wordt niet door onderzoekers bezocht. Dit lijkt een grotere afstand en kleinere betrokkenheid tot gevolg te hebben, wat o.a. zichtbaar is geworden aan de slechte opkomst op de veldbijeenkomsten van 2008. Voor een goede kwaliteit randen, waarbij men zich zo goed mogelijk houdt aan de afspraken en regels voor het beheer, is een vorm van controle op de kwaliteit van de randen beslist gewenst. Ook moet er dan de mogelijkheid bestaan om –na overleg met de ondernemer over oorzaken en oplossingen voor geconstateerde onregelmatigheden – in het noodzakelijke geval ook sancties op te kunnen leggen in de vorm van gekorte of niet uit te betalen vergoedingen voor randen van onvoldoende kwaliteit. Het verdient aanbeveling om in de voorbereiding van een randenproject al wel beleid te formuleren voor dit soort situaties.

17. De kwaliteit van geleverde diensten dient in randenprojecten te worden gecontroleerd. Bij het niet nakomen van gemaakte afspraken of indien de randen niet voldoen aan de vooraf beschreven kwaliteitseisen, zullen de vergoedingen voor die randen moeten worden gekort of ingehouden.

4.4 Een vergelijking met andere onderzoeken

In Hoofdstuk 2 is gerapporteerd over diverse motivatieonderzoeken in verschillende projecten rond randenbeheer. Uit die onderzoeken kwam al een zeer eensluidend beeld naar voren (zie paragraaf 2.5). Het is daarom niet verwonderlijk dat een aantal conclusies uit andere projecten goed aansluiten bij die in Actief Randenbeheer Drenthe.

Gemeenschappelijke bevindingen zijn met name:

- de financiële vergoeding is een belangrijk motief om mee te doen
- verbetering van de waterkwaliteit en het imago van de sector zijn eveneens belangrijk
- men vindt de vergoeding niet of nauwelijks opwegen tegen de extra inspanningen en kosten die het randenbeheer met zich meebrengt
- goede en duidelijke informatie en communicatie kunnen helpen om veel van de bezwaren weg te nemen
- de onkruiddruk is in het 1^e jaar na aanleg hoger, maar is daarna voor de meeste deelnemers geen probleem meer
- het maaien en afvoeren is voor veel akkerbouwers lastig, door de smalle randen (meestal 3,5 m), gebrek aan geschikte apparatuur, doordat het maaisel niet kan worden benut en tegen extra kosten moet worden afgevoerd om te laten composteren
- voor zover onderzocht, ervaren deelnemers weinig positieve bijdragen aan een verbeterde waterkwaliteit, meer akkernatuur, maar ook geen toename in de overlast van plagen of knaagdieren

Het huidige rapport voegt daar een groot aantal praktische inzichten en aanbevelingen aan toe.

Gebruikte Bronnen en Literatuur

www.wshd.nl/beheerstructuur/watersysteem/agroranden

www.landschapsbeheer.net/

www.randenbeheerbrabant.nl/

Alberti, P., J. Broeren, W. RH. Verschure, 2002. Actief Randenbeheer Brabant & Motivatieonderzoek agrariërs. HAS Kennis Transfer & Werkgroep Communicatie & Monitoring Actief Randenbeheer Brabant, 's Hertogenbosch, 67 pag.

Bouwman, J.P., J.N. van Nierop & S. Klein Schiphorst, 2007. Motivatieonderzoek 2007 Actief Randenbeheer Brabant. HAS Kennis Transfer & Projectgroep Actief Randenbeheer Brabant, 's Hertogenbosch, 171 pag.

Geurts, P., 2005. Motivatieonderzoek onder agrariërs project Actief Randenbeheer Brabant. HAS Kennis Transfer, 's Hertogenbosch, 60 pag.

Landschapsbeheer Flevoland, 2005. Rapport 'Akkerranden vol leven' 2005, Lelystad, 9 pag.

Scholtissen, J. & J. van Abeelen, 2006. Beleving Akkerrandenregeling Hoeksche Waard. Evaluatieonderzoek 2005-2006. HAS Kennis Transfer, 's Hertogenbosch, 46 pag.

Serise, L. & A. Smit, 2007. Samenvatting resultaten enquête naar het toepassen van biodiversiteit in de akkerbouw. Universiteit Utrecht, Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling en Innovatie, 28 pag.

Bijlage 1. Bedrijfsenquête 2006.

De opmaak van de originele enquête uit 2006 is iets anders geweest dan in deze bijlage weergegeven. Dat komt doordat geen digitale versie meer beschikbaar was, en een geprinte versie is ingescand als tekstbestand.

Monitoring en evaluatie akkerranden in de bedrijfsvoering seizoen 2006.

In het kader van het project Actief Randen beheer wordt ook nadrukkelijk nagegaan in hoeverre akkerranden passen in een duurzame bedrijfsvoering van de bedrijven in Drenthe en hoe de begeleiding is ervaren. Hiervoor vindt bij alle deelnemers van het eerste jaar 2006 een monitoring naar de effecten en ervaringen plaats.

Algemeen:

1. Naam deelnemer:
2. Ligging van de rand langs perceel:
aardappelen/suikerbieten/granen/grasland/anders, te weten

Ervaringen met aanleg en beheer van de randen.

Introductie.

Graag op onderstaande punten aangeven wat uw ervaringen zijn. Hierbij aandacht voor de inzet van machines (had u de juiste machines), welke knelpunten heeft u ervaren, welke oplossingen heeft u gevonden voor deze knelpunten, was er sprake van samenwerking met collega's bij de diverse werkzaamheden. Gaf het veel extra werk en hoeveel dan. Praktische tips voor de collega's.

1. Het zaaiklaar maken van de randen.
2. Het zaaien van de randen.
3. Het maaien van de randen
Hoeveel keer heeft u gemaaid
Wanneer
Hoe, bijvoorbeeld hoogte van maaien
Hoe bepaalde u moment van maaien
4. Afvoeren van het maaisel
Hoe
Waar heeft u het gelaten
5. Onkruidontwikkeling in de randen
Welke onkruiden
6. Was er sprake van onkruidontwikkeling vanuit de slootkanten in de randen
7. Heeft u (pleksgewijze) chemische onkruidbestrijding in de randen uitgevoerd. Zo ja, hoeveel en met welke middelen
8. Stand van zaken mbt ontwikkeling kruiden mengsel
9. De akkerranden mogen niet bespoten, bemest en bereden worden. Hoe zijn uw ervaringen daarmee?

10. Hoe waren uw ervaringen met de ondersteuning en begeleiding door de uitvoerende partijen bij het beheer van de randen

Via de nieuwsbrieven: goed/redelijk/slecht/nvt . Toelichting

Bijeenkomsten:

Persoonlijke contacten met DLV Plant Royal Haskoning PPO

Rand en gewas

Introductie

Hoe past de rand bij uw gewas en iets over teeltmaatregelen in uw gewas

1. Welke bemesting heeft u uitgevoerd op het gewas naast de rand?
Dit vanaf de oogst 2005.

Datum	Gewas	Meststof	Hoeveelheid per ha
-------	-------	----------	--------------------

2. Globaal overzicht van uitgevoerde gewasbescherming in het gewas?

3. Krijgt u meer onkruid in uw gewas als gevolg van de randen?

4. Heeft u last of gemak van de randen bij de teelt? In welke zin?

Algemene ervaringen

Introductie

Bij dit onderdeel gaat het erom wat algemene zaken rondom uw ervaringen met de randen in beeld te krijgen. We realiseren ons dat door de slechte kieming er dit eerste jaar nog niet echt sprake was van een mooie rand.

1. U krijgt een vergoeding voor het beheer van de randen; ervaart u die als passend?

2. Hoe hebt u de aanblik van de randen langs uw percelen dit jaar ervaren.

3. Welke reacties ontving u vanuit uw omgeving op de aanleg van de randen

4. Ziet u de randen als een bijdrage aan de vermindering van de emissies naar het oppervlaktewater.

5. Wat ziet u als verschillen tussen een perceel met een rand en zonder een rand in uw bedrijfsvoering.

Tot slot een aantal stellingen.

Kruis bij elke stelling uw mening aan op een schaal van 1 tot 5:

1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens

	Kruis bij elke stelling uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens	1	2	3	4	5
1	Het beheer van akkerranden is lastig..					
2	Akkerranden zorgen voor extra onkruid in mijn gewassen					
3	Akkerranden geven meer variatie op mijn bedrijf					
4	Akkerranden horen op een akkerbouw /rundveehouderijbedrijf					
5	Akkerranden helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater					
6	Akkerranden kunnen helpen om lastige plagen tegen te gaan					
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed					
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe					
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door mee te doen aan Actief Randenbeheer Drenthe					
10	Akkerranden zouden meer bloemen moeten laten zien dan nu.					
11	Door mijn akkerranden ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen					
12	Randenbeheer in de veehouderij is nauwelijks zichtbaar te maken					
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd					
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake					
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren					

Een nabrander

1 Als een collega vraagt waarom u meegedaan hebt, wat is dan uw antwoord

2. Waarom heeft u meegedaan en waarom blijft u meedoen

Dank voor uw medewerking

Projectteam Actief Randenbeheer Drenthe.

Bijlage 2. Begeleidende brief bij de enquête 2008.

Aan Geadresseerde

**Akkerbouw, Groene
Ruimte en
Vollegrondsgroenten**

Beste Deelnemer van Actief Randenbeheer Drenthe

Graag vragen we u medewerking aan bijgevoegde enquête over de pilot. Hiermee willen we uw mening over het project en de uitvoering daarvan peilen. De eerste deelnemers van de pilot in 2006 hebben indertijd ook zo'n vragenlijst ingevuld, zodat we ook veranderingen en leerervaringen kunnen vaststellen.

We verzoeken u vriendelijk om bijgaande enquête **vóór 30 mei** a.s. in te vullen (kost u ongeveer 20 minuten) en met bijgaande antwoordenvolp (mag zonder postzegel) naar ons terug te sturen. Bij voldoende snelle respons kunnen we de resultaten op de studiebijeenkomsten en Open dagen van 17 en 18 juni nog aan u terug rapporteren.

Met vriendelijke groet,

Namens het projectteam,
Frans van Alebeek

Bijlagen: enquête plus antwoord enveloppe.

DIJUM
20 mei 2008

DIEEPWEPF
Enquete Actief Randenbeheer
Drenthe

BIJLAGE N:
2

DIJ: FEINMERF
200508/fva/ard_1

BEHAGELD DOOP
dr.ir. F.A.N. van Alebeek

DOOPFIE: HUNMERF
(0320) 29 16 15

E MAIL
frans.vanalebeek@wur.nl

Praktijkonderzoek
Plant & Omgeving B.V.
Postbus 430
8200 AK Lelystad

BELOEF ADRES:
Edelhertweg 1
8219 PH Lelystad

TELEFOON
(0320) 29 11 11
FS:
(0320) 23 04 79

FAX
09.12.11.06 Arahem

INTERNET
www.ppo.wur.nl

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving
B.V. werkt in de Plant Sciences
Group van Wageningen UR samen
met Plant Research International B.V.
en Wageningen Universiteit

Bijlage 3. Enquête (versie Akkerbouw) 2008.

Monitoring en evaluatie akkerranden in de bedrijfsvoering seizoen 2008. Versie Akkerbouw

In het project Actief Randenbeheer Drenthe wordt ook nadrukkelijk nagegaan in hoeverre akkerranden passen in een duurzame bedrijfsvoering van de bedrijven in Drenthe en hoe de begeleiding is ervaren. Hiervoor heeft bij de pilot deelnemers in 2006 een monitoring naar de effecten en ervaringen plaats gehad. Dit jaar, 2008, willen we die evaluatie onder alle deelnemers herhalen. Wij vragen u vriendelijk om ongeveer 20 minuten van uw tijd om mee te werken aan deze enquête. De resultaten zullen mede een rol spelen in de discussie over een mogelijk vervolg op het project.

Algemeen:

1. Naam deelnemer:
Woonplaats:

2. Ligging van de rand(en)
in 2008 langs perceel: aardappelen /suikerbieten /granen /grasland
anders, namelijk
in 2007 langs perceel: aardappelen /suikerbieten /granen /grasland
anders, namelijk

Ervaringen met aanleg van de randen.

1. Hoe was de informatie vooraf over het aanleggen en inzaaien van de randen?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:

2. Hoe verliep het zaaiklaar maken en het zaaien van de randen?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:

3. Had u de juiste machines voor dit werk? Ja / nee

4. Zo nee, hoe heeft u de aanleg verzorgd of laten verzorgen?

- Machines geleend van een collega
- Loonwerker laten doen
- Samen met andere deelnemers door één uitvoerder laten aanleggen
- Anders, namelijk

5. Welke knelpunten kwam u tegen bij aanleg en inzaai van de randen?

6. Heeft u tips voor de organisatie van het project, om bij de start van een mogelijk nieuw project zaken rondom de aanleg te verbeteren?

7. Heeft u tips voor collega ondernemers die zouden overwegen om aan een (nieuw) akkerrandenproject mee te gaan doen?

8. Het eerste jaar van aanleg van de randen geeft (op de Drenthse gronden) een enorme onkruidontwikkeling te zien. Maar in het 2^e jaar zien de randen er over het algemeen mooi uit.

- Hoe heeft u dat 1^e jaar met de hoge onkruiddruk ervaren?
- Hoe kijkt u nu naar de ontwikkeling van diezelfde randen?

Ervaringen met beheer van de randen.

1. Hoe is de informatie over het beheer en maaien van de randen geweest?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:
2. Hoe is het maaien van de randen verlopen (seizoen 2008)
Hoeveel keer heeft u tot nu toe gemaaid:
Wanneer heeft u gemaaid of bent u van plan te gaan maaien

Met welke apparatuur maait u de randen?
Hoe hoog maait u?
Hoe bepaalt u het moment van maaien?
3. Voert u het maaisel af?
 - Zo ja, hoe? En waar laat u het?
 - Zo nee, waarom niet?
4. Heeft u de juiste machines voor dit werk? Ja / nee
5. Zo nee, hoe verzorgt u het maaien en afvoeren?
 - Machines geleend van een collega
 - Loonwerker laten doen
 - Samen met andere deelnemers door één uitvoerder laten doen
 - Anders, namelijk
6. Welke knelpunten komt u tegen bij het maaien en afvoeren van de randen?
7. Heeft u tips voor de organisatie van het project, om bij de start van een mogelijk nieuw project zaken rondom het beheer te verbeteren?
8. Heeft u tips voor collega ondernemers over het maaien en afvoeren?
9. Ziet u nu nog onkruidontwikkeling in de randen?
nauwelijks/hier en daar/veel/nvt
Toelichting:

Welke onkruiden?
10. Is er sprake van onkruid ingroei vanuit de slootkanten in de randen?
Zo ja, welke onkruiden?
11. Heeft u in 2007 of 2008 (pleksgewijze) chemische onkruidbestrijding in de randen uitgevoerd?
Zo ja, hoe vaak en met welke middelen?
12. Hoe beoordeelt u de ontwikkeling van het kruidenmengsel?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:

13. Hoe beoordeelt u de hoeveelheid bloemen in het kruidenmengsel?

goed/redelijk/slecht/nvt

Toelichting:

14. De akkerranden mogen niet bespoten, bemest en bereiden worden. Hoe zijn uw ervaringen daarmee?

Teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten

1. Houdt u bij de bemesting van het gewas rekening met de naastgelegen akkerrand?

Zo ja, hoe dan?

2. Houdt u bij de uitgevoerde gewasbescherming in het gewas rekening met de naastgelegen akkerrand?

Zo ja, hoe dan?

3. Krijgt u meer onkruid in uw gewas als gevolg van de randen?

Zo ja, welke onkruiden?

Heeft u hierdoor vaker moeten spuiten?

Zo ja, hoeveel vaker en met welke middelen?

4. U krijgt een vergoeding voor het beheer van de randen; ervaart u die als passend?

Te laat/goed/te hoog/nvt

Toelichting:

5. Zijn er zaken in de regels en afspraken rondom het beheer van de randen die volgens u nu tot knelpunten leiden?

Welke zaken?

Hoe zou dat opgelost kunnen/moeten worden?

6. Wat zijn voor u en uw bedrijfsvoering de voordelen en het gemak van de akkerranden?

7. Wat zijn voor u en uw bedrijfsvoering de nadelen en ongemakken van de akkerranden?

8. Ziet u de randen als een bijdrage aan de vermindering van de emissies naar het oppervlaktewater. Merkt u daar iets van?

9. Ziet u de randen als een bijdrage aan de vermindering van plaagproblemen in uw gewassen?

Merkt u daar iets van?

10. Ziet u de randen als een bijdrage aan het verbeteren van de biodiversiteit (meer variatie in planten en dieren)?

Merkt u daar iets van?

11. Als u percelen met en zonder randen vergelijkt, ziet u dan meer of minder bloemen en beesten dankzij randenbeheer? Denk aan leeuweriken, gele kwikstaarten, hazen, egels of reeën.

Bloemen: weet niet / meer/ even veel / minder

Vlinders: weet niet / meer/ even veel / minder

Akkervogels: weet niet / meer/ even veel / minder

Zoogdieren: weet niet / meer/ even veel / minder

Communicatie en begeleiding

1. Er zijn tot nu toe 9 nieuwsbrieven in het project verspreid. Hoe beoordeelt u de informatie in deze nieuwsbrieven?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Welke onderwerpen of informatie heeft u gemist in de nieuwsbrieven?

Hoe bevalt de frequentie van 4x per jaar?

goed/redelijk/slecht/nvt .

2. Hoe zijn uw ervaringen met de ondersteuning en begeleiding door PPO?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Heeft u wel eens gebruik gemaakt van de telefonische helpdesk (Klaas Wijnholds, PPO Valthermond)?

Kreeg u voldoende antwoord op uw vraag? Graag toelichting:

3. Er zijn in 2007 vier regionale bijeenkomsten in het project georganiseerd om de ervaringen uit te wisselen en de randen te bekijken. Op 17 en 18 juni 2008 worden 2 studiebijeenkomsten gecombineerd met een Open Middag voor publiek.

Hoe nuttig vond u de veldbijeenkomsten in 2007?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Hoe kijkt u aan tegen de studiebijeenkomsten en Open Dagen van juni 2008? Welke onderwerpen wilt u dan graag bespreken?

4. Hoe beoordeelt u het contact met en de informatie vanuit het Waterschap in dit project?

goed/voldoende/onvoldoende/nvt .

Toelichting

5. Hoe beoordeelt u het contact met en de informatie vanuit de Provincie in dit project?

goed/ voldoende/onvoldoende/nvt.

Toelichting

6. Heeft u in de regionale pers of vakbladen informatie over het project zien verschijnen?

nooit/ 1x/ 2x/ vaker

Hoe beoordeelt u die publiciteit?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

7. Heeft u de website bezocht? Heeft u mensen doorverwezen naar de website?

Hoe beoordeelt u die website?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

8. Komt het project ter sprake in contacten met collega ondernemers, dorpsgenoten of familieleden op bijeenkomsten, verjaardagen e.d.?

Zo ja, hoe beoordelen zij het project en de aangelegde randen?

goed/redelijk/slecht/nvt .
Graag een toelichting:

9. Als een collega vraagt waarom u meegedaan hebt, wat is dan uw antwoord?

10. Als de pilot zou worden verlengd, of als er een nieuwe regeling zou worden opengesteld, zou u dan opnieuw meedoen?

Zo ja, waarom?

Zo nee, waarom niet, of wat zou er anders moeten om u alsnog te overtuigen?

Tot slot een aantal stellingen.

Kruis bij elke stelling uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens		1	2	3	4	5
1	Het beheer van akkerranden is lastig..					
2	Akkerranden zorgen voor extra onkruid in mijn gewassen					
3	Akkerranden geven meer variatie op mijn bedrijf					
4	Akkerranden horen op een akkerbouw bedrijf					
5	Akkerranden helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater					
6	Akkerranden kunnen helpen om lastige plagen tegen te gaan					
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed					
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe					
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door mee te doen aan Actief Randenbeheer Drenthe					
10	Akkerranden zouden meer bloemen moeten laten zien dan nu.					
11	Door mijn akkerranden ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen					
12	Randenbeheer werkt beter als je het met een groep boeren in een gebied gezamenlijk doet					
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd					
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake					
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren					

Dank voor uw medewerking
Projectteam Actief Randenbeheer Drenthe.

Bijlage 4. Enquête (versie Veehouderij) 2008.

Monitoring en evaluatie akkerranden in de bedrijfsvoering seizoen 2008. Versie Veehouderij

In het project Actief Randenbeheer Drenthe wordt ook nadrukkelijk nagegaan in hoeverre akkerranden passen in een duurzame bedrijfsvoering van de bedrijven in Drenthe en hoe de begeleiding is ervaren. Hiervoor heeft bij de pilot deelnemers in 2006 een monitoring naar de effecten en ervaringen plaats gehad. Dit jaar, 2008, willen we die evaluatie onder alle deelnemers herhalen. Wij vragen u vriendelijk om ongeveer 20 minuten van uw tijd om mee te werken aan deze enquête. De resultaten zullen mede een rol spelen in de discussie over een mogelijk vervolg op het project.

Algemeen:

1. Naam deelnemer:
Woonplaats:

Ervaringen met aanleg van de randen.

1. Hoe was de informatie vooraf over het aanleggen van de randen?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:
2. Heeft u de randen langs uw grasland opnieuw ingezaaid?
Zo ja, waarom?

Zo ja, hoe verliep het zaaiklaar maken en het zaaien van de randen?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:
3. Welke knelpunten kwam u tegen bij aanleg van de randen?
4. Heeft u tips voor de organisatie van het project, om bij de start van een mogelijk nieuw project zaken rondom de aanleg te verbeteren?
5. Heeft u tips voor collega ondernemers die zouden overwegen om aan een (nieuw) randenproject mee te gaan doen?
6. Akkerranden op bestaand grasland zijn de eerste jaren nauwelijks zichtbaar. Ook het effect van niet meer bemesten en minder maaien geeft pas na enkele jaren zichtbaar andere vegetatie.
Maakt het dat voor u lastig om deel te nemen?

Wat vindt u nu van de ontwikkeling van uw grasranden?

Ervaringen met beheer van de randen.

1. Hoe is de informatie over het beheer en maaien van de randen geweest?
goed/redelijk/slecht/nvt
Toelichting:
2. Hoe is het maaien van de randen verlopen (seizoen 2008)

Hoeveel keer heeft u tot nu toe gemaaid:
Wanneer heeft u gemaaid of bent u van plan te gaan maaien?

Met welke apparatuur maait u de randen?
Hoe hoog maait u?
Hoe bepaalt u het moment van maaien?

3. Voert u het maaisel af?
 - Zo ja, hoe? En waar laat u het?
 - Zo nee, waarom niet?
4. Welke knelpunten komt u tegen bij het maaien en afvoeren van de randen?
5. Heeft u tips voor de organisatie van het project, om bij de start van een mogelijk nieuw project zaken rondom het beheer te verbeteren?
6. Heeft u tips voor collega ondernemers over het maaien en afvoeren?
7. Ziet u onkruidontwikkeling in de randen?
nauwelijks/hier en daar/veel/nvt
Toelichting:

Welke onkruiden?
8. Is er sprake van onkruid ingroei vanuit de slootkanten in de randen?
Zo ja, welke onkruiden?

Is er onkruid ingroei vanuit de rand in het perceel?
Zo ja, welke onkruiden?

Heeft u hierdoor het perceel vaker moeten spuiten?
Zo ja, hoeveel vaker en met welke middelen?
9. Heeft u in 2007 of 2008 (pleksgewijze) chemische onkruidbestrijding in de randen uitgevoerd?
Zo ja, hoe vaak en met welke middelen

Teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten

1. Lukt het u om bij de bemesting van het grasland de naastgelegen rand te ontzien?
Geeft dat knelpunten?
2. Lukt het om bij eventuele onkruidbestrijding op uw grasland de naastgelegen rand te ontzien? Geeft dat knelpunten?
3. U krijgt een vergoeding voor het beheer van de randen; ervaart u die als passend?
Te hoog/goed/te laag/nvt
Toelichting:
4. Zijn er zaken in de regels en afspraken rondom het beheer van de randen die volgens u nu tot knelpunten leiden?
Welke zaken?
5. Hoe zou dat opgelost kunnen/moeten worden?

6. Wat zijn voor u en uw bedrijfsvoering de voordelen en het gemak van de randen?
7. Wat zijn voor u en uw bedrijfsvoering de nadelen en ongemakken van de randen?
8. Ziet u de randen als een bijdrage aan de vermindering van de emissies naar het oppervlaktewater. Merkt u daar iets van?
9. Ziet u de randen als een bijdrage aan het verbeteren van de biodiversiteit (meer variatie in planten en dieren)?
10. Merkt u daar iets van?
11. Als u percelen met en zonder randen vergelijkt, ziet u dan meer of minder bloemen en beesten dankzij randenbeheer? Denk aan weidevogels, hazen, egels of reeën.
- Bloemen: weet niet / meer/ even veel / minder
 Vlinders: weet niet / meer/ even veel / minder
 Weidevogels: weet niet / meer/ even veel / minder
 Zoogdieren: weet niet / meer/ even veel / minder

Communicatie en begeleiding

1. Er zijn tot nu toe 9 nieuwsbrieven in het project verspreid. Hoe beoordeelt u de informatie in deze nieuwsbrieven?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Welke onderwerpen of informatie heeft u gemist in de nieuwsbrieven?

Hoe bevalt de frequentie van 4x per jaar?

goed/redelijk/slecht/nvt .

2. Hoe zijn uw ervaringen met de ondersteuning en begeleiding door PPO?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Heeft u wel eens gebruik gemaakt van de telefonische helpdesk (Klaas Wijnholds, PPO Valthermond)?

Kreeg u voldoende antwoord op uw vraag? Graag toelichting:

3. Er zijn in 2007 vier regionale bijeenkomsten in het project georganiseerd om de ervaringen uit te wisselen en de randen te bekijken. Op 17 en 18 juni 2008 worden 2 studiebijeenkomsten gecombineerd met een Open Middag voor publiek.

Hoe nuttig vond u de veldbijeenkomsten in 2007?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

Hoe kijkt u aan tegen de studiebijeenkomsten en Open Dagen van juni 2008? Welk onderwerp moet volgens u aan de orde komen?

4. Heeft u de website bezocht? Heeft u mensen doorverwezen naar de website?

Hoe beoordeelt u die website?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

5. Hoe beoordeelt u het contact met en de informatie vanuit het Waterschap in dit project?

goed/voldoende/onvoldoende/nvt .

Toelichting

6. Hoe beoordeelt u het contact met en de informatie vanuit de Provincie in dit project?

goed/ voldoende/onvoldoende/nvt .

Toelichting

7. Heeft u in de regionale pers of vakbladen informatie over het project zien verschijnen?

nooit/ 1x/ 2x/ vaker

Hoe beoordeelt u die publiciteit?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Toelichting

8. Komt het project ter sprake in contacten met collega ondernemers, dorpsgenoten of familieleden op bijeenkomsten, verjaardagen e.d.?

Zo ja, hoe beoordelen zij het project en de aangelegde randen?

goed/redelijk/slecht/nvt .

Graag een toelichting:

9. Als een collega vraagt waarom u meegedaan hebt, wat is dan uw antwoord?

10. Als de pilot zou worden verlengd, of als er een nieuwe regeling zou worden opengesteld, zou u dan opnieuw meedoen?

Zo ja, waarom?

Zo nee, waarom niet, of wat zou er anders moeten om u alsnog te overtuigen?

Tot slot een aantal stellingen.

	Kruis bij elke stelling uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens	1	2	3	4	5
1	Het beheer van randen is lastig..					
2	Randen zorgen voor extra onkruid in mijn grasland					
3	Randen geven meer variatie op mijn bedrijf					
4	Randen horen op een rundveehouderijbedrijf					
5	Randen helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater					
6	Het project is te weinig gericht op veehouderijbedrijven en zou daar meer rekening mee moeten houden					
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed					
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe					
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door mee te doen aan Actief Randenbeheer Drenthe					
10	Randen zouden meer bloemen en kruiden moeten laten zien dan nu.					
11	Door mijn randen ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen					
12	Randenbeheer in de veehouderij is nauwelijks zichtbaar te maken					
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd					
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake					
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren					

Dank voor uw medewerking
Projectteam Actief Randenbeheer Drenthe.

Bijlage 5. Resultaten enquêtes 2006 en 2008

5.1 Algemeen

Vanwege de veelheid aan informatie uit 3 enquêtes (2006 en 2 versies uit 2008) is besloten de resultaten zoveel mogelijk in één keer te rapporteren. Hiervoor is de Akkerbouw enquête uit 2008 als uitgangspunt genomen. Daar waar het om gelijke vragen ging (zie tabel in paragraaf 2.2) zijn de resultaten van 2006 daaraan gekoppeld. En ook de veehouderij resultaten van 2008 zijn zoveel mogelijk in de rapportage ingevoegd op de geschikte plaatsen. Voor vragen in de veehouderij enquête die afwijken van de akkerbouwversie, staan de resultaten apart in Hoofdstuk 4. Resultaten van de stellingen staan in Hoofdstuk 5.

In totaal zijn in 2006 19 deelnemers benaderd en zijn hiervan 12 enquêtes terug ontvangen (respons = 63%). In 2008 zijn 37 enquêtes aan akkerbouwers verzonden en hiervan zijn 16 enquêtes terug ontvangen, een response van 43%. Er zijn in 2008 5 enquêtes aan veehouders verzonden en hiervan zijn 2 enquêtes terug ontvangen (response 40%), dat aantal is zeer gering om conclusies aan te verbinden.

5.1.1 Ligging van de randen

Randen bij akkerbouwers lagen overwegend langs aardappel, graan en suikerbiet.

	aardappel	suikerbiet	granen	gras	mais
2006	6	3	5	3	1
2007	14	9	12	1	2
2008	13	10	15	0	2

In 2006 werden verder nog als gewassen langs de randen genoemd: taxus, valeriaan, pimpinella, lelies en speciebonen. Voor veehouders is deze vraag in 2008 niet gesteld. In 2007 lagen de randen langs graslandpercelen. Uit de vegetatiemonitoring weten we dat enkele graslandpercelen in 2008 zijn omgezet in maisland, waarbij de naastgelegen grasranden intact zijn gelaten.

5.2 Ervaringen met aanleg van de randen

5.2.1 Informatie over aanleg en inzaai

Deelnemers hebben in 2008 de informatie over aanleg en inzaai van de randen beoordeeld als goed tot redelijk.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
akkerbouw	7	7	0	1	15
veehouderij	1	1	0	0	2

5.2.2 Verloop inzaai van randen

In de 2006 enquête wordt nauwelijks een oordeel over de aanleg en inzaai gegeven. Deelnemers en adviseurs hebben daar vooral de gebruikte methodes en machines gerapporteerd (zie ook de volgende vragen). De voorbereiding en inzaai van de randen is volgens de akkerbouwers in 2008 goed verlopen.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
akkerbouw	12	2	1	0	15

Er werd bij de opmerkingen 4x verwezen naar het zeer droge voorjaar en 2x werd opgemerkt dat het zaad erg laat beschikbaar kwam.

De 2 veehouders hebben de randen langs grasland niet opnieuw ingezaaid.

5.2.3 Beschikbaarheid juiste machines

De deelnemers van de 2006 pilot vermelden de verschillende zaaibedvoorbereidingen (ploegen, spitmachines, cultivatoren) en zaai apparatuur die gebruikt is (zaaicombinaties, pijpenzaaimachine, aandrukken met buizenrol of vorenpakker). Een aantal heeft het werk samen met een collega deelnemer gedaan. Kwalitatieve oordelen over de uitvoering en resultaten worden nauwelijks gegeven.

Bij 14 akkerbouwers in de 2008 enquête was de goede apparatuur voor aanleg en inzaai van de randen beschikbaar, bij 2 deelnemers niet. Beide laatste deelnemers hebben aanleg en inzaai door een loonwerker laten verzorgen.

5.2.4 Knelpunten bij aanleg van de randen

In 2006 is niet expliciet naar knelpunten maar wel naar ervaringen bij het inzaaien gevraagd. Uit de opmerkingen zijn de volgende knelpunten te vermelden:

- Veel onkruid in zaadbed, extra werk 4x
- Zaaizaad te laat beschikbaar 3x
- Droogte, slechte opkomst mengsel 2x
- Te weinig zaad geleverd 2x
- Breedte van 3,5 m lastig 2x

In 2008 vermelden maar liefst 10 akkerbouwers knelpunten bij aanleg en inzaai van de randen, tegen 6 deelnemers niet.

In de toelichting daarbij werden als knelpunten genoemd:

- Zaaizaad te laat beschikbaar 4x
- Werkbreedte van 3,5 m onhandig 3x
- Droog voorjaar 2x
- Te weinig zaad geleverd 1x
- Niet bemesten (in overleg met loonwerker) 1x

Een van de twee veehouders meldt dat het moeilijkste is om in de dagelijkse routine de randen niet mee te "pakken" (maaien, bemesten etc) ook door de loonwerker. Dus eraan denken.

5.2.5 Tips om aanleg te verbeteren

In totaal gaven in 2008 8 akkerbouwers een (of meer) tips, tegenover 8 deelnemers die geen tips hadden.

De volgende tips werden genoemd:

- Zaaïen in herfst 4x
- Zaaizaad tijdig aanleveren 2x
- Project langere voorbereidingstijd 1x
- Meer informatie over onkruiden en maaien 1x
- Ervaringen uitwisselen 1x
- Randen 3 of 6 m breed 1x

Voor toekomstige collega's hadden 14 deelnemers geen tips (aanvullend op de vorige vraag). Twee tips van deelnemers waren:

- Conclusies in voorlichting verwerken 1x
- Praktisch mee omgaan 1x

De twee veehouders noemden de volgende zaken:

- goede informatievoorziening
- duidelijk en eenduidig met voorwaarden en bedreigingen naar voren komen
- randscheidingen duidelijk markeren, loonwerkers ed. goed inlichten (bijv. perceelkaartjes)

5.2.6 Ervaringen met onkruidruk na aanleg

De onkruidruk in het 1^e jaar van aanleg werd door de deelnemers in 2008 overwegend als slecht ervaren (7x) tegen slechts 2x als goed. Er werden enkele opmerkingen en mogelijke oplossingen aangedragen:

- Vaker maaien of bloten 8x
- Slecht, veel (eenjarige) onkruiden! 4x

In de 2008 enquête is niet gevraagd naar probleemsoorten onkruiden in het jaar van aanleg. In de enquête van 2006 is wel expliciet om de soorten gevraagd, met de (slechte) ervaringen van de ondernemers nog vers in het geheugen geeft dat de volgende lijst (12 respondenten):

- melden 7x
- perzikkruid 7x
- kweek 3x
- zwaluwtong 3x
- distels 2x
- straatgras 2x
- varkensgras 2x
- brandnetel, ereprijs, graszaad, hagewinde, kleeftkruid, knopkruid, kruiskruid, muur, veenwortel en zuring elk 1 x

De situatie met onkruidruk in het 2^e of 3^e jaar na aanleg wordt door de meeste ondernemers (9x) als goed beoordeeld, en door nog 1 ondernemer als slecht. Bij de opmerkingen werd toch nog enkele malen een knelpunt met onkruiden genoemd:

- Uitbreiding meerjarige onkruiden (zuring) 3x
- Bij genoeg massa onkruiden geen kans 1x
- Gaat goed, maar verwacht meer bloemen 1x
- Mooie randen met grote wildbezetting 1x

Zie ook paragraaf 5.3.7 voor de ervaringen in oudere randen.

5.3 Ervaringen met beheer van de randen

Bij de vragen in deze paragraaf moet rekening gehouden worden met het tijdstip van de 2008 enquête (eind mei 2008), dat voor nieuwe deelnemers van de opschaling valt na hun ervaringen in het 1^e jaar, maar nog vóór de eerste maaibeurt in het 2^e jaar. Veel antwoorden hebben daarom (impliciet) betrekking op het beheer van nieuwe randen uit 2007 (met hoge onkruiddruk). Zij hebben feitelijk nog geen ervaring met het reguliere beheer van 1x of 2x maaien en afvoeren. Omdat het totaal aantal respondenten al laag is (18), hebben we besloten geen uitsplitsing te maken tussen de pilot deelnemers uit 2006 en nieuwe deelnemers uit de opschaling van 2007. Daarmee blijft echter wel enige verwarring in de antwoorden mogelijk. Bij sommige vragen staan we daar expliciet even bij stil.

5.3.1 Informatie over beheer en maaien

Deelnemers hebben in 2008 de informatie over beheer en maaien van de randen beoordeeld als goed tot redelijk.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
akkerbouw	8	7	0	0	15
veehouderij	1	0	1	0	2

Enkele kritische opmerkingen waren:

- Weinig voorlichting, te laat 1x
- Over maaidatum en afvoeren (1^e jaar) 1x
- Praktijk en theorie verschillen 1x
- het was eerst niet bekend of en wanneer er gemaaid mag worden 1x

5.3.2 Verloop maaien van randen

De ervaringen met het maai-beheer in 2006 betreffen het eerste jaar van aanleg, met een zeer hoge onkruiddruk in de nieuw aangelegde randen. Er is toen vaak gemaaid, 1x tot 5x verspreid over juni – oktober, met als gemiddelde 2,8x per deelnemer, om de eenjarige onkruiden te onderdrukken en het kiemende mengsel kans te geven aan te slaan.

In 2006 werd vooral gemaaid met

- Bloter 6x
- Klepelen 2x
- Cyclo- of schotelmaaier 1x

Voor het verwijderen van de onkruiden is dat een prima oplossing.

Als motief werd door 9 van de 12 deelnemers de (hoge) onkruiddruk en het risico op zaadvorming van die onkruiden genoemd.

De 2008 enquête is op 20 mei aan de deelnemers verstuurd. Maaien van akkerranden in 2008 zou onder normale omstandigheden niet vóór 15 juli moeten plaatsvinden. Vandaar dat 13 deelnemers antwoorden in 2008 nog niet gemaaid te hebben. Twee deelnemers noemen maaidata in 2007 (dus vorig jaar) en 1 deelnemer geeft aan 3x gemaaid te hebben, hoogst waarschijnlijk heeft dat ook betrekking op 2007.

Deelnemers zijn van plan te gaan maaien:

- In juli 7x
- Niet te vroeg 2x
- In september 2x

Voor het maaien wordt de volgende apparatuur gebruikt:

- Cyclo- of schotelmaaier 8x
- Bloter 4x
- Klepelen 4x

Als maaihoogte wordt genoemd:

- 0 tot 5 cm hoog 1x
- 5 tot 10 cm hoog 10x
- 10 tot 15 cm hoog 1x
- Zo hoog mogelijk 3x

Het moment van maaien wordt op verschillende gronden gekozen:

- Op de afgesproken datum (project) 3x
- Als overige werkzaamheden en tijd het toestaan 4x
- Op basis van massa en zaadval van de vegetatie 4x
- Op basis van de onkruiddruk 4x
- Tegelijk als de graspercelen gemaaid gaan worden (veehouderij) 2x

5.3.3 Afvoeren van het maaisel

Ten tijde van de 2006 enquête hoefden deelnemers op de nieuwe randen nog geen maaisel af te voeren, omdat het vooral om onkruidbeheersing ging. 7 van de 12 deelnemers geven dat ook aan. Vier deelnemers noemen een manier waarop zij toch al maaisel hadden afgevoerd of van plan zijn om dat te doen met de opraapwagens, ladewagen, acrobaat of om in te kuilen.

Nieuwe deelnemers uit 2007 hebben nog geen ervaring met afvoeren van het maaisel, omdat zij in het eerste jaar van aanleg (2007) vooral bezig waren met onkruidbeheersing. Vandaar dat 4 van hen aangeven niet afgevoerd te hebben. Echter, ook 2 pilot deelnemers uit 2006 geven aan niet af te voeren. Een van hen legt het maaisel tegen de rand van de akker, een prima oplossing. Maar de 2^e ondernemer geeft aan dat afvoeren bij klepelen niet nodig is. Echter, in het 3^e jaar behoort niet geklepeld te worden, maar juist gemaaid en afgevoerd te worden.

Voor het afvoeren van het maaisel worden in 2008 de volgende oplossingen genoemd:

- Hooi persen in balen of met opraapwagen 7x
 - Daarna verkopen 2x
 - Geen afzet, op composthoop 2x
 - Niet nader aangegeven 3x
- Naar rand akker harken en later verspreiden 4x
- Op insteek van het talud gelegd 2x
- Inkuilen met de rest (veehouderij) 2x

Een deelnemer geeft expliciet aan dat hij het maaisel in 2007 over de akker heeft verspreid maar dat nooit meer zal doen! Het naar de rand van de akker vegen, op het talud leggen of op een composthoop storten (samen 8x) geeft aan dat akkerbouwers eigenlijk weinig mogelijkheden zien om het hooi nuttig aan te wenden of af te zetten. Zij zoeken daarom praktische oplossingen op het eigen bedrijf.

5.3.4 Machines voor maaien en afvoeren

Slechts 7 deelnemers beschikken over de goede machines om het afvoeren van maaisel zelf te kunnen verzorgen. De 9 deelnemers die niet zelf beschikken over de goede machines hebben dat opgelost door:

- Machines van een collega te lenen 5x
- Een loonwerker het te laten doen 4x
- Samen met collega's een uitvoerder in te huren 2x
- Zelf de apparatuur te huren 1x
- Anders, weet nog niet 2x

5.3.5 Knelpunten bij het maaien en afvoeren

Voor 7 akkerbouwers zijn er in 2008 geen knelpunten, nog eens 7 deelnemers noemen uiteenlopende zaken:

- kosten in verhouding tot opbrengsten
- afvoer te omslachtig
- vooral op de wat bredere randen teveel massa om te harken en te taai om te versnipperen
- vaak over de rand rijden, werkbreedte komt niet overeen: geen frontmaaier
- mooiste maaien is met een frontmaaier
- teveel onkruid die je over het land verspreid
- 2008: grasdrogerij? In mei opgave Dienst Regelingen anders geen subsidie!

Een van de 2 veehouders geeft als knelpunt:

- het strakke beleid van maar 1 keer mogen maaien en de slootkanten maaien maar die kunnen we 's zomers niet afvoeren.

5.3.6 Tips om beheer te verbeteren

In totaal 11 deelnemers hadden in 2008 geen tips voor de organisatie of collega's, en 5 deelnemers gaven een (of meer) tips. De volgende tips werden genoemd:

- afvoeren met lade wagen
- laten zaaien door loonwerker
- moet je wel willen verschalen op veengrond; erg onzinnige actie.
- aanpassen mengsel met minder massa: meer bloei, minder gras.
- op zandgrond is het goed mogelijk, op veengrond is de onkruiddruk te groot.
- vroegtijdig opstarten, en randen in sept. zaaien.

5.3.7 Onkruidontwikkeling in de randen

De meeste ondernemers zien in 2008 in hun randen (in het 2^e of 3^e jaar) toch nog hier en daar onkruiden tot ontwikkeling komen. Een ondernemer geeft aan dat vooral op natte gronden problemen ontstaan (o.a. riet en ridderzuring). (De PPO monitoring van de vegetatie bevestigt dat beeld).

	nauwelijks	hier en daar	veel	totaal
akkerbouw	4	9	2	15
veehouderij	0	2	0	2

Onkruidsoorten die genoemd worden zijn:

- Ridderzuring 6x
- Distels 5x
- Kweek 3x
- Perzikkruid 2x
- Melden 2x
- Riet 2x
- Muur, veenwortel, brandnetel, paardebloem en kleefkruid elk 1x

5.3.8 Onkruid ingroei vanuit slootkanten

In 2006 melden 5 deelnemers ingroei van onkruiden vanuit slootkanten en 5 deelnemers niet.

In 2008 is bij 7 akkerbouwers en 2 veehouders geen sprake van ingroei van onkruiden vanuit het sloottalud de randen in. Bij 7 andere deelnemers wordt wel ingroei gezien.

Het gaat bij ingroei vanuit de slootkanten om de volgende onkruidsoorten:

- Kweek 8x
- Riet 4x
- Brandnetel 2x
- Distels 3x
- Ridderzuring 1x
- Kleefkruid 1x
- Hagewinde 1x
- Veenwortel 1x

5.3.9 Chemische onkruidbestrijding

In 2006 heeft geen van deelnemers pleksgewijs onkruidbestrijding toegepast in de randen. Slechts 2 deelnemers hebben in 2007 of 2008 pleksgewijs onkruidbestrijding uitgevoerd, respectievelijk 2x en 1x met MCPA. Bij 14 deelnemers is geen ingreep nodig geweest. Beide veehouders hebben 1x per jaar pleksgewijs gespoten met MCPP / MPA / Starine.

5.3.10 Ontwikkeling kruidenmengsel

In 2006 worden de jonge randen als (zeer) slecht (4x), matig (2x) en met weinig kruiden of bloemen (5x) beoordeeld. Tweederde van de deelnemers beoordeelt in 2008 de ontwikkeling van het kruidenmengsel als redelijk tot goed, maar toch nog 5 deelnemers beoordelen de ontwikkeling als slecht.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
2006	0	2	4	5	11
2008	2	8	5	0	15

Diegenen die het oordeel 'slecht' gaven, plaatsten de volgende toelichtingen:

- alleen gras
- te weinig kruiden / bloemen
- het is meest gras en weinig andere planten
- te weinig grondbedekkende soorten

5.3.11 Hoeveelheid bloemen in het kruidenmengsel

In 2006 is gevraagd naar het aanblik van de randen. Vier deelnemers noemen die ronduit slecht, maar vooral ook in de opmerkingen klinkt ontevredenheid door:

- Rommelig, chaos, veel onkruid 8x
- Veel gras, te weinig kruiden / bloemen 2x
- Slechte opkomst mengsel 3x

In 2008 beoordeelt de helft van de deelnemers de hoeveelheid bloemen in het kruidenmengsel als redelijk tot goed, maar de andere helft (7 deelnemers) beoordelen de hoeveelheid bloemen als slecht.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
frequentie	2	5	7	1	15

Samen met de antwoorden op de vorige vraag kunnen we stellen dat men meer kruiden en bloemen had verwacht, en dat de grassen meer domineren dan verwacht en gewenst is.

5.3.12 Beperkingen op de randen

De randen mogen niet worden bespoten, bemest of bereiden. Gevraagd naar de ervaringen hiermee geven in 2006 3 deelnemers aan dat dat goed te doen is. Maar liefst 7 van de 12 deelnemers melden expliciet dat het niet-berijden van de randen lastig is en niet altijd vol te houden is (o.a. bij slootonderhoud)! Een enkeling had de rand al gemest voordat het project van start ging.

In 2008 geven 3 deelnemers geen opmerkingen en melden 4 deelnemers dat de ervaringen goed zijn. Niet bespuiten en bemesten is voor de meeste deelnemers geen probleem. Voor 1 deelnemer is niet bemesten vrijwel onmogelijk.

Maar het niet rijden over de randen wordt door 4 deelnemers nog steeds als lastig of onmogelijk gehouden, met name bij het slootonderhoud. Een deelnemer heeft last van motorcrossers die zijn randen misbruiken.

5.4 Teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten

5.4.1 Bemesting langs de randen

Twee deelnemers houden bij hun bemesting geen rekening met de naastgelegen rand, 13 deelnemers doen dat wel. Genoemde maatregelen zijn:

- Gebruik van kantenstrooier 6x
- Zorgen dat geen mest op de rand komt 5x
- Iets verder van de kant vandaan blijven 1x

Voor een van de twee veehouders is het lastig om de randen langs grasland te ontzien bij de bemesting:

- soms moeilijk uit te leggen aan loonbedrijf 1x

5.4.2 Gewasbescherming langs de randen

Twee deelnemers houden bij hun gewasbescherming geen rekening met de naastgelegen rand, 13 deelnemers doen dat wel. Genoemde maatregelen zijn:

- Gebruik van kantdoppen 6x
- Gebruik van driftarme doppen 2x
- Zorgen dat geen middel op de rand komt 3x
- Rekening houden met windrichting 1x
- Rand beschouwen als gewas dat niet tegen een bespuiting kan 1x

5.4.3 Onkruiden in naastgelegen gewas

Op de vraag of men meer onkruiden in het gewas krijgt door de randen, geven de ondernemers in 2006 aan dat ze dat niet verwachten of (nog) niet weten.

	ja	nee	Weet niet	totaal
2006	2	5	5	12
2008	3	12	0	15

Drie van de 16 deelnemers melden in 2008 wel een verhoogde druk van kweek, ridderzuring, akkerdistel, riet en gras direct naast de rand. Twee van hen melden vaker een onkruidbestrijding te hebben uitgevoerd (resp. met Gallant Targa en glyfosfaat) en de 3^e deelnemer heeft zijn normale onkruidbestrijding in een hoger dosering uitgevoerd.

5.4.4 De vergoeding voor randenbeheer

In 2006 vonden de meeste ondernemers de vergoeding nog (net) passend. Maar er werd wel geklaagd dat het veel extra werk betekende en als je die uren meerekent de vergoeding eigenlijk te laag is (3x). Ook werd 2x opgemerkt dat het zaaizaad duur was. Twee ondernemers gaven in 2006 al aan dat bij stijgende marktprijzen het saldo van de randen niet voldoende zou zijn.

In 2008 zijn marktprijzen van graan en aardappelen intussen flink gestegen. Bijna alle akkerbouwers ervaren nu de hoogte van de vergoeding voor het randenbeheer als te laag, de veehouders niet.

		Te laag	Goed	Te hoog	totaal
2006		4	6		10
2008	akkerbouw	13	1	0	14
2008	veehouderij	0	2	0	2

Toelichtingen hierbij:

- Eerste jaar nog wel passend, nu niet meer 4x
- Saldo te laag door gestegen marktprijzen 10x
- Teveel (extra) werk, rompslomp 2x

5.4.5 Knelpunten in de regels en afspraken

Voor 10 akkerbouwers vormt de regelgeving van Actief Randenbeheer geen probleem. Bij 5 deelnemers is dat wel zo, op de volgende punten:

- Afvoeren van het maaisel 3x
- Maaitijdstippen (en wijzigingen daarin) 2x
- Het niet berijden van de randen 2x
- Vergoeding komt te laat 1x

Oplossingen die akkerbouwers aandragen zijn:

- maaisel laten liggen 1x
- klepelen 1x
- ervaring 1x

De twee veehouders melden de volgende knelpunten:

- het maaien en afvoeren onder het draad en in de sloot
- tot dusver geen, maar schoon maaien / bloten eind oktober / begin november is wenselijk (lange bossen verstikken 's winters ondergrond. Koeien vreten niet alles op uiteindelijk)

5.4.6 Voordelen en gemak van randenbeheer

In 2006 zien slechts 3 deelnemers voordelen van randenbeheer, in 2008 is dat licht gestegen naar 5 deelnemers. Toch ziet het merendeel geen duidelijke voordelen van randenbeheer

Voordelen?	ja	nee
2006	3	9
2008	5	7

De volgende voordelen worden genoemd:

- Geen rekening meer te houden met teeltvrije zone 3x
- Breedte afstemmen op spuitbanen, komt goed uit 2x
- Je kunt er een keer over rijden 2x
- geen last van ingezakte taluds 1x
- met grote oogstmachines verder uit de kant blijven 1x
- rechtmaken percelen 1x
- kan naast gelegen sloot ontdoen van riet in de zomer 1x
- geen oogstrisco. 1x
- lijkt toch leuk in de zomer 1x
- levert de nodige ervaring op 1x

De veehouders noemen als voordelen:

- extra inkomsten, vergoeding 2x
- mest / kunstmest beter benutten op niet – randen 1x

5.4.7 Nadelen en ongemak van randenbeheer

In 2006 noemen 9 van de 12 deelnemers geen last of nadeel van randenbeheer.

In 2008 is het aantal deelnemers dat lasten of nadelen ervaart gestegen naar 7, nog maar 5 deelnemers noemen geen nadelen van randenbeheer

Nadelen?	ja	nee
2006	3	9
2008	7	5

Voor akkerbouwers gelden de volgende nadelen:

- extra werk invullen oppervlakten (meitelling) 2x
- oppassen met bespuitingen (2x)
- moeilijk met sloot reinigen (2x)
- extra maaien
- versnippering perceel
- meer ongedierte: slakken, muizen
- beheer: maaien en afvoeren. In 2007 over land verspreid, maar dat nooit weer.
- je moet toch oppassen met bemesten en spuiten
- praktijk en theorie gaan niet altijd samen
- financiële schade
- je mag er met de trekker niet op rijden
- onkruiden, geen nette indruk

De twee veehouders noemen als nadelen:

- het is zomers wat rommeliger op het land
- het niet mogen rijden in de randen
- productie derving
- er "omheen" moeten werken

5.4.8 Vermindering van emissies

In 2006 verwachten 6 deelnemers een positief effect op vermindering van emissies, tegen 3 deelnemers van niet. Commentaar daarbij is:

- niet langs taxus
- niet echt, huidige spuitsystemen zijn al heel driftarm 3x
- Wel bijdrage bij breedwerpig strooien van kunstmest
- dit moet blijken uit de monitoring
- het is niet alleen de landbouw die het oppervlaktewater verontreinigt
- geen ervaring

In 2008 merken 7 deelnemers geen vermindering van emissies naar het oppervlaktewater.

- Het is niet zichtbaar, niet te meten 4x
- We werken toch al schoon, ook zonder randen 2x

Maar 7 deelnemers noemen dat toch als een positief effect.

- akkerranden zijn aanzienlijk schraler 1x
- gevoelsmatig 1x

5.4.9 Vermindering van plaagdruk

Geen van de 15 akkerbouwers merkt in 2008 iets van verminderde plaagdruk langs de randen. Voor veehouderij is deze vraag vervallen.

5.4.10 Verbetering van de biodiversiteit

Voor 13 van de 17 respondenten in 2008 dragen de randen bij aan meer variatie in planten- en diersoorten. Zo worden genoemd:

- meer variatie, meer biodiversiteit 2x
- meer patrijzen en fazanten 2x
- meer wild 2x
- meer bloemen 2x
- meer muizen en mollen 1x
- meer insecten 1x
- zowel gewenst als ongewenst 1x

5.4.11 Meer of minder bloemen en dieren?

In 2006 is deelnemers gevraagd of zij verschillen zien tussen percelen met en zonder randen. Door deze brede vraagstelling worden heel verschillende aspecten genoemd. Vier deelnemers zien geen verschil, de overigen noemen verschillende zaken:

- we proberen als boer om goed met ons milieu om te gaan.
- meer dierleven langs en in de slootkant
- als de rand er goed bijstaat is er geen verschil in bedrijfsvoering
- niet zoveel. Bij zaaien wat meer denkwerk. Bij oogsten (soms) wat gemak. Rand is een extra "perceel" bij McSharry-aangifte
- geen geren, vlot doorwerken
- als het goed is moet het er met een rand beter uitzien. In de zomer zal het fleuriger zijn. Je gaat nog bewuster om met je leefomgeving
- moet de toekomst leren
- er groeit minder gras en het is lichter van kleur

Deelnemers is in 2008 specifiek gevraagd of zij op percelen met akkerranden meer of minder bloemen en dieren zien dat op percelen zonder akkerranden.

	Weet niet	Meer	Even veel	Minder
Bloemen	4	9	5	0
Vlinders	6	11	1	0
Akker-/weidevogels	5	8	7	0
Zoogdieren	8	3	7	0
gemiddeld	5,7	7,7	5	0

Bijna 1/3^e van de deelnemers weet niet of ze meer, evenveel of minder bloemen en beesten zien langs akkerranden. Niemand ziet minder bloemen of dieren langs akkerranden. Er worden vooral meer akkervogels en opvallend meer vlinders langs akkerranden gezien (11 van de 16 akkerbouwers = 69%). De twee veehouders zien evenveel weidevogels als voorheen.

5.5 Communicatie en begeleiding

5.5.1 Nieuwsbrieven

Tot aan de 2008 enquête zijn 9 nieuwsbrieven verschenen. De deelnemers beoordelen de informatie van de nieuwsbrieven als goed, en de frequentie van 4x per jaar eveneens als goed.

		goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
2006	informatie	1	9	2	0	12
2008	informatie	14	4	0	0	18
2008	frequentie	18	0	0	0	18

Er zijn geen onderwerpen genoemd die gemist worden, slechts een deelnemer heeft genoemd dat soms informatie een beetje laat kwam. Een veehouder vindt dat de informatie vooral over akkerbouw gaat.

5.5.2 Begeleiding door DLV Plant

De begeleiding van de deelnemers werd in 2006 door DLV Plant verzorgd. Deze werd in de enquête als goed beoordeeld.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
informatie	7	3	2	1	13

De gegeven toelichtingen:

- organisatie slecht geregeld
- nooit bezocht
- goed bespreekbaar, praktisch
- geen contact

5.5.3 Begeleiding door PPO

De begeleiding van de deelnemers werd vanaf voorjaar 2007 door PPO overgenomen. Toch werd ook in 2006 al gevraagd naar een mening over de contacten. Voor de meeste deelnemers was PPO in 2006 nog weinig in beeld. Deze begeleiding wordt in 2008 als goed tot redelijk beoordeeld. Van de 18 deelnemers hebben er 5 gebruik gemaakt van de telefonische helpdesk van PPO, en zij beoordelen die hulp als voldoende en praktisch.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
2006	2	4	1	6	13
2008	9	5	1	1	16

De gegeven toelichtingen:

- Niks van gemerkt
- communicatie liep in het begin (2007) niet zo goed
- goed bereikbaar, praktisch en meedenkend

5.5.4 Excursies en regionale veldbijeenkomsten

In 2006 werd een veldbijeenkomst georganiseerd en een excursie naar landgoed De Eese. De vier regionale veldbijeenkomsten in 2007 worden als goed tot redelijk beoordeeld.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
Excursie 2006	1	4	0	7	12
Veld 2007	8	4	0	4	16

Opmerkingen over deze bijeenkomsten zijn:

- Mag vaker, minstens twee keer
- niet geweest, verhinderd (5x)
- je leert meer van anderen dan van jezelf (3x)
- goede uitwisseling tussen collega's, maar ook waterschap
- weinig tot niks van opgestoken
- kon zelf helaas niet aanwezig zijn maar hoorde positieve reacties van burens
- matig georganiseerd

5.5.5 Studiebijeenkomsten 2008

De enquête werd gehouden voorafgaand aan de studiebijeenkomsten in juni 2008. Vandaar dat 9 van de 10 respondenten aangeven hier geen mening over te hebben. Op de vraag naar mogelijke onderwerpen kwamen de volgende suggesties:

- alleen als het imago verbetert 1x
- mogelijk vervolg project 2x
- alternatieven voor afvoer, noodzaak afvoer 1x
- praktische invulling management randen, wat zie je aan verbeteringen (ervaringen collega's en experts) 1x

5.5.6 Contact met Waterschappen en Provincie

De contacten met het Waterschap worden in 2008 overwegend als voldoende beoordeeld, en door 2 deelnemers goed en door 2 deelnemers als onvoldoende. Direct contact met de Provincie is er niet in de opzet van het project, en wordt daarom door de meeste deelnemers als 'niet van toepassing' beoordeeld.

	goed	voldoende	onvoldoende	nvt	totaal
Waterschap	4	7	2	3	16
Provincie	2	4	1	8	15

Opmerkingen over de contacten met het Waterschap zijn:

- direct contact
- tijdens bijeenkomst goede info
- zeer slecht! Betaling veel te laat door fout waterschap
- kan beter

Opmerkingen over de contacten met de Provincie zijn:

- weinig / niet veel / niets van gemerkt 4x
- gaat over te veel schijven en duurt te lang 1x

5.5.7 Informatie in de regionale pers en vakbladen

Van de 17 respondenten hebben er in 2008 in totaal 14 (= 82%) eenmaal of vaker over het project in de pers gelezen.

	nooit	1x	2x	vaker	totaal
frequentie	3	10	3	1	17

Deze publiciteit wordt als goed tot redelijk beoordeeld.

	goed	redelijk	slecht	nvt	totaal
publiciteit	8	5	0	2	15

5.5.8 Provinciale website over het project

Slechts 3 van de 17 respondenten hebben de website van het project wel eens bezocht. De informatie wordt door hen als redelijk (1x) tot goed (2x) beoordeeld.

5.5.9 Project ter sprake in contacten

In 2006, het jaar met grote onkruiddruk, komt het project weinig bij omstanders te sprake, en dan toch vooral in negatieve zin. Reacties die genoemd worden in 2006:

- positief
- alsof je de boel had verwaarloosd
- ik denk door onwetendheid
- wat is dat voor zootje! En dat levert ook nog geld op?
- onkruid
- afwachtend (collega's) positief (buurtbewoners)

Oordeel	goed	redelijk	slecht	Wisselende reacties +/-	nvt	totaal
2006	1	0	4	2	5	12
2008	6	2	0	5	3	16

In 2008 komt het project bij 13 van de 17 deelnemers (= 80%) wel eens ter sprake in de contacten met collega's, dorpsgenoten of familie, en vaak redelijk tot goed. Het valt op dat zowel het spreken over het project toeneemt, en dat ook het soort commentaar in 2008 veel positiever van toon is dan in 2006.

Opmerkingen in 2008 zijn:

- mooi wandelpad
- goed, wel bang voor onkruiden
- vinden het heel mooi
- gevarieerd van leuk tot waardeloos
- ook bij jagers die belangstellend zijn.
- m.n. hoogte vergoeding discussiepunten.
- wij proberen iets uit wat later misschien iedereen opgelegd krijgt.
- vooral opmerkingen over ongemaaide randen
- positief, mooi om te zien (bloemen, kruiden)
- geven wel aan dat veronkruiding verpaupering is.

5.5.10 Motivatie om mee te doen

In 2006 werd in de zgn. 'nabrand' gevraagd hoe deelnemers aan een collega motiveren om mee te doen aan actief randenbeheer. De antwoorden in 2006 zijn zeer divers:

- toevallig en past in de bedrijfsvoering
- de paden lagen er toch al, voor de vergoeding
- Randenbeheer zie ik om het imago van de boeren op te krikken.
- om de natuur goed te doen en een kleurrijke akkerrand vind ik mooi.
- het maakt mij niet uit of ik saldo krijg voor akkerrand of natuurbeheer of voor een gewas
- omdat het betaalde natuur is; het een verlenging van NatuurBreed. Of ik mee blijf doen hangt van de vergoeding af
- Nieuwsgierigheid en omdat het moeilijk was om gegadigden te vinden. Waar je aan begint moet je ook afmaken
- financieel kan het ermee door en het is ook wel leuk. Nieuwsgierigheid en financieel aantrekkelijk
- maatschappelijke betrokkenheid, financieel. In toekomst misschien verplicht (voorlopen)
- bijdrage geven aan boeren natuur ontwikkeling. Nieuwsgierig, ligt eraan hoe de randen zich ontwikkelen
- we hebben genoeg voer dus grond over; extra invulling op het inkomen; extra inkomsten

In 2008 geven in totaal 9 respondenten een motivatie waarom ze meedoen:

- randen beter benutten
- ervaring opdoen, kijken of het past
- teeltvrije zone, leuke vergoeding, goed voor milieu, natuur, oppervlaktewater
- iets nieuws
- mooi toch
- nieuwsgierig, kunnen reinigen van de sloot
- bijdrage leveren aan FAB, zie kansen voor terughalen modulatiegeld via akkerranden ed.
- verbetering van de natuurlijke omgeving van dieren en insecten
- milieu
- nieuwsgierigheid en ook voor de gemeenschap
- bij aanvang project financieel interessant

- omdat het een pilotproject was en naar de toen geldende opbrengsten, financieel aantrekkelijk was.
- als ik eerlijk ben: voor het geld
- als eerste de vergoeding, ten tweede om steentje bij te dragen aan oppervlaktewaterkwaliteit en biodiversiteit.

Het is mogelijk om het merendeel van deze motieven in enkele categorieën te groeperen:

Motief	financieel	milieu	natuur	Mooi, leuk, nieuwsgierig	anders
2006	6	1	2	4	5
2008	6	5	3	4	4

Bij de start van het project, maar ook in de gehele looptijd, is de financiële prikkel het voornaamste motief voor deelname aan actief randenbeheer. Daarnaast valt op dat in de loop van het project de aandacht voor milieu (= waterkwaliteit) en natuur is gestegen. Dit zal enerzijds een effect zijn van de communicatie rond deze thema's in het project, maar vermoedelijk ook versterkt worden door de eigen waarnemingen en belevingen van meer natuur op en langs de akkerranden op het bedrijf.

5.5.11 Meedoen met een vervolg

Indien er een vervolg op de pilot komt, zouden volgens de 2008 enquête 11 deelnemers (= 65%) weer meedoen. Met een betere voorlichting over de regels, voorwaarden en wat men van de ontwikkeling van de randen kan verwachten, en met een betere vergoeding die aangepast kan worden aan de marktontwikkelingen, zou dit percentage naar 90% kunnen stijgen. Twee zouden dat niet meer doen, en 4 deelnemers weten het nog niet.

Voor de 2 deelnemers die niet meer mee willen doen geldt:

- De vergoeding is te laag 2x
- Je mag niet over de randen rijden 1x

Voor de 4 deelnemers die nog niet weten of ze weer mee willen doen geldt:

- Prijs en voorwaarden
- Het maaien en afvoeren is te lastig of te duur, Er komt veel te veel onkruid. Ik heb liever een ander eenjarig mengsel en dan elk jaar opnieuw inzaaien. De gronden hier verschralen werkt niet.
- Ligt aan de voorwaarden. Conclusie: op bepaalde gronden is randenbeheer moeilijk uitvoerbaar

De 10 deelnemers die weer mee willen doen noemen als opmerkingen:

- Hangt af van de (hogere) vergoeding 5x
- Het is een mooi project 2x
- vind het nuttig 2x
- effect langere termijn 1x
- nieuwsgierig 1x
- reële vergoeding om te kunnen investeren in materiaal 1x

Bijlage 6. Specifieke veehouderij vragen (2008)

6.1 Algemeen

Daar waar vragen voor akkerbouwers en veehouders hetzelfde waren, zijn de resultaten zoveel mogelijk verwerkt in het vorige hoofdstuk. Specifiek in de veehouderij enquête zijn de volgende vragen:

Onderdeel: Ervaringen met aanleg van de randen.

2. Heeft u de randen langs uw grasland opnieuw ingezaaid?

Zo ja, waarom?

Zo ja, hoe verliep het zaaiklaar maken en het zaaien van de randen?

goed/redelijk/slecht/nvt

Toelichting:

6. Akkerranden op bestaand grasland zijn de eerste jaren nauwelijks zichtbaar. Ook het effect van niet meer bemesten en minder maaien geeft pas na enkele jaren zichtbaar andere vegetatie.

Maakt het dat voor u lastig om deel te nemen?

Wat vindt u nu van de ontwikkeling van uw grasranden?

Onderdeel: Teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten

1. Lukt het u om bij de bemesting van het grasland de naastgelegen rand te ontzien?

Geeft dat knelpunten?

2. Lukt het om bij eventuele onkruidbestrijding op uw grasland de naastgelegen rand te ontzien?

Geeft dat knelpunten?

Hierna volgen de specifieke resultaten.

6.2 Onderdeel aanleg van randen

6.2.1 Inzaai van randen langs grasland

(Vraag 2). De twee veehouders hebben beiden de randen langs bestaand grasland niet opnieuw ingezaaid. Daar zijn geen redenen voor gegeven, en dus ook geen ervaringen over die inzaai.

6.2.2 (On)zichtbaarheid van randen langs grasland

(Vraag 6). Het feit dat veranderingen in bestaand grasland pas na enkele jaren zichtbaar wordt, is voor beide veehouders geen beletsel om deel te nemen aan Actief Randenbeheer. Zij beoordelen de ontwikkeling van hun randen als volgt:

- ik zie na drie jaar nog weinig verschil
- begin verschil te zien (2008 pas 2de jaar) vooral op jong grasland (voorheen bouwland)

6.3 Onderdeel teeltkundige en bedrijfsmatige aspecten

6.3.1 Randen ontzien bij bemesting

(Vraag 1). Het lukt beide veehouders om de randen bij de bemesting te ontzien. Toch vindt een van de twee deelnemers dit toch een knelpunt, omdat het soms moeilijk uit te leggen is aan het loonbedrijf.

6.3.2 Randen ontzien bij onkruidbeheersing

(Vraag 2). Het lukt beide veehouders om de randen bij de onkruidbestrijding te ontzien. Dit wordt niet als een knelpunt gezien.

Bijlage 7 Stellingen

7.1 Stellingen 2006

Er is in de enquête een lijst met 15 stellingen voorgelegd aan de deelnemers, waarop men op een schaal van 1 tot 5 kon aangeven in hoeverre men het er beslist niet mee eens is (=1) tot volledig mee eens (=5). In onderstaande tabel staan de frequenties en gemiddelde scores per stelling.

Een score op 3.0 is 'neutraal', hoe verder *onder* deze score, hoe *minder* men het eens is met die stelling. Hoe *hoger* boven de 3.0, hoe *meer* men het eens is met die stelling.

	Geef uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens	Frequenties scores					Gemidd. score (n=12)
		1	2	3	4	5	
1	Het beheer van akkerranden is lastig..	1	3	6	1	1	2.8
2	Akkerranden zorgen voor extra onkruid in mijn gewassen	0	4	4	1	2	3.1
3	Akkerranden geven meer variatie op mijn bedrijf	2	2	2	4	2	3.2
4	Akkerranden horen op een akkerbouw bedrijf	1	4	5	1	1	2.8
5	Akkerranden helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater	0	3	4	3	2	3.3
6	Akkerranden kunnen helpen om lastige plagen tegen te gaan	2	5	2	1	0	2.2
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed	2	3	6	1	0	2.5
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe	2	1	4	3	1	3.0
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door deelname aan Actief Randenbeheer Drenthe	3	2	3	2	1	2.6
10	Akkerranden moeten meer bloemen laten zien dan nu.	1	0	0	3	8	4.4
11	Door mijn akkerranden ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen	2	2	3	3	2	3.1
12	Randenbeheer is in de veehouderij nauwelijks zichtbaar te maken	0	1	2	6	2	3.8
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd	0	3	5	4	0	3.1
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake	3	4	1	2	1	2.5
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren	3	3	4	2	0	2.4

De laagste scores laten zien dat men weinig geloof hecht aan de stelling dat akkerranden helpen om plagen tegen te gaan (stelling 6). Men vindt de vergoeding eigenlijk niet voldoende (stelling 7), randenbeheer komt weinig ter sprake (stelling 14) en men krijgt niet voldoende advies en ondersteuning (stelling 15).

De hoge scores laten zien men beslist meer bloemen van akkerranden verwacht dan men nu ziet (stelling 10) en dat randenbeheer in de veehouderij maar moeilijk zichtbaar te maken is (stelling 12).

7.2 Stellingen Akkerbouw 2008

In 2008 zijn dezelfde stellingen als in 2006 voorgelegd, alleen is in de akkerbouw versie van 2008 de 12 (veehouderij) stelling vervangen door een andere.

Een score op 3.0 is 'neutraal', hoe verder *onder* deze score, hoe *minder* men het eens is met die stelling. Hoe *hoger* boven de 3.0, hoe *meer* men het eens is met die stelling.

	Geef uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens	Frequenties scores					Gemidd. score (n=16)
		1	2	3	4	5	
1	Het beheer van akkerranden is lastig..	3	2	4	4	2	3.0
2	Akkerranden zorgen voor extra onkruid in mijn gewassen	4	6	2	4	0	2.4
3	Akkerranden geven meer variatie op mijn bedrijf	2	0	4	9	1	3.4
4	Akkerranden horen op een akkerbouw bedrijf	2	4	5	3	2	2.9
5	Akkerranden helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater	1	2	7	3	3	3.3
6	Akkerranden kunnen helpen om lastige plagen tegen te gaan	7	2	6	0	0	1.9
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed	7	7	0	2	0	1.8
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe	4	2	6	4	0	2.6
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door deelname aan Actief Randenbeheer Drenthe	0	2	9	3	2	3.3
10	Akkerranden moeten meer bloemen laten zien dan nu.	0	1	2	7	6	4.1
11	Door mijn akkerranden ga ik meer letten op de planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen	2	1	6	6	1	3.2
12	Randenbeheer werkt beter als je het met een groep boeren in een gebied gezamenlijk doet	0	0	2	10	4	4.1
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd	4	1	4	4	2	2.9
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake	2	3	6	3	2	3.0
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren	0	0	5	8	3	3.9

De laagste scores laten zien dat men de financiële vergoeding van randenbeheer onvoldoende vindt (stelling 7), en dat men niet geloofd dat randenbeheer kan helpen om plagen tegen te gaan (stelling 6). Dat vond men ook al in 2006. Men is veel positiever dan in 2006 over de ondersteuning en begeleiding (stelling 15) in 2008. Bijna alle deelnemers zijn het er mee eens dat zij voldoende advies en ondersteuning krijgen om randenbeheer goed te kunnen uitvoeren.

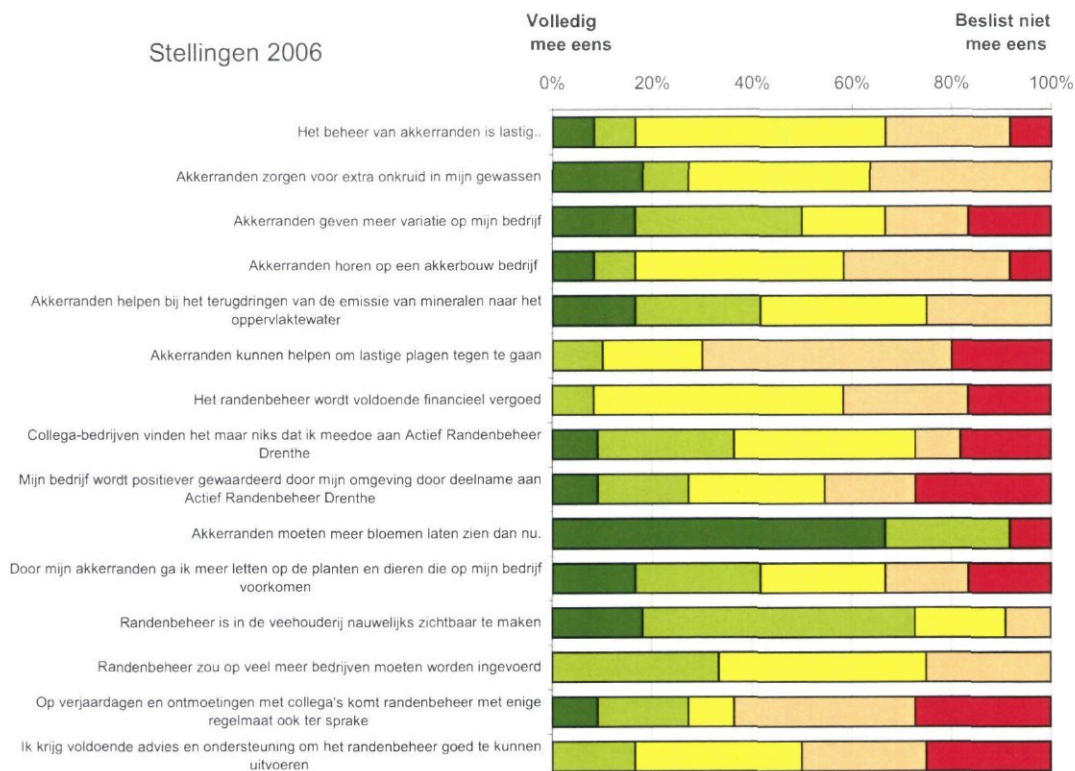
Slechts 4 deelnemers vinden dat akkerranden zorgen voor extra onkruiden in het gewas (stelling 2), gemiddeld genomen zijn de meeste deelnemers het niet eens met deze stelling.

Ook 4 deelnemers menen dat collega bedrijven het maar niks vinden dat zij meedoen aan Actief Randenbeheer (stelling 8), de overige deelnemers zijn het gemiddeld genomen niet eens met deze stelling.

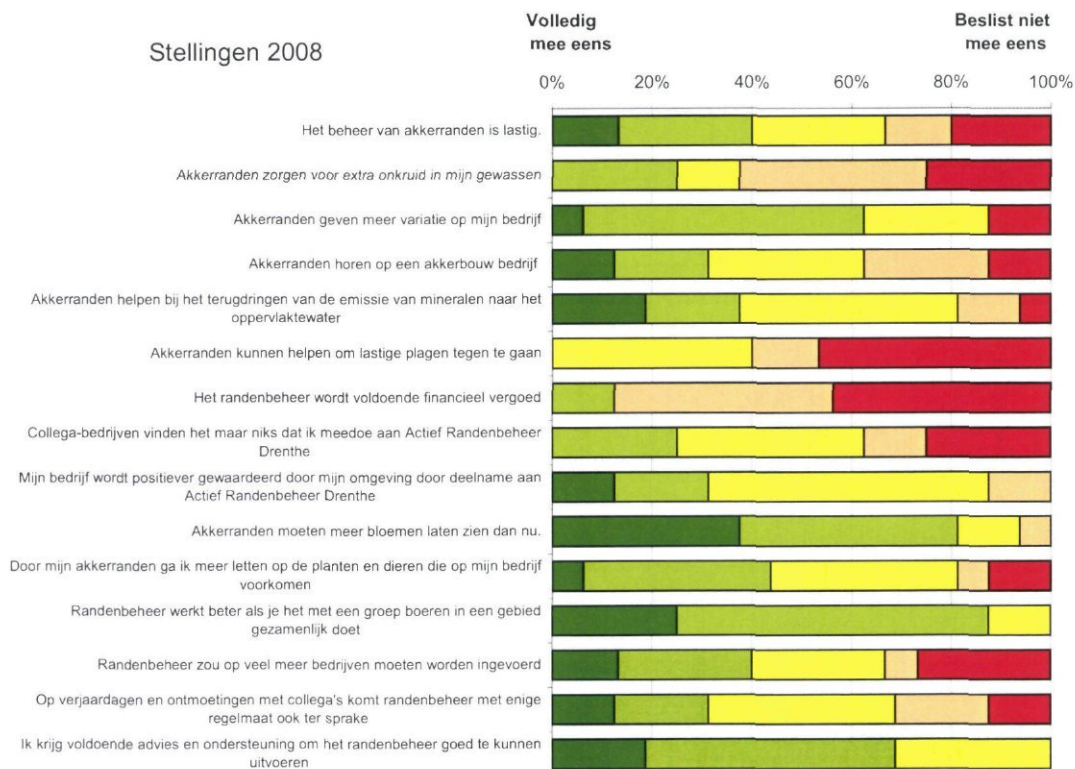
Maar liefst 13 van de 16 ondernemers (= 81%) vinden dat akkerranden meer bloemen zouden moeten laten zien dan nu het geval is (stelling 10). En 14 van de 16 ondernemers (= 88%) vinden dat randenbeheer beter werkt als je het met een groep boeren gezamenlijk in een gebied uitvoert (stelling 12).

Op de overige stellingen zijn de meningen verdeeld. Op de volgende pagina zijn de resultaten als figuren nog eens samengevat.

Stellingen 2006

Stellingen 2008

7.3 Stellingen Veehouderij 2008

In de enquête voor veehouders is bij veel stellingen het woord “akkerranden” vervangen door “randen”. Verder zijn stelling 6 en 12 afwijkend van de akkerbouw versie. De resultaten van de 2 respondenten zijn hieronder weergegeven

Een score op 3.0 is ‘neutraal’, hoe verder *onder* deze score, hoe *minder* men het eens is met die stelling. Hoe *hoger* boven de 3.0, hoe *meer* men het eens is met die stelling.

Geef uw mening aan op een schaal van 1 tot 5: 1 = beslist niet mee eens ... 5 = volledig mee eens		respondent	
		A	B
1	Het beheer van randen is lastig..	2	3
2	Randen zorgen voor extra onkruid in mijn grasland	3	4
3	Randen geven meer variatie op mijn bedrijf	4	5
4	Randen horen op een rundveehouderij bedrijf	3	3
5	Randen helpen bij het terugdringen van de emissie van mineralen naar het oppervlaktewater	4	5
6	Het project is te weinig gericht op veehouderijbedrijven en zou daar meer rekening mee moeten houden	4	4
7	Het randenbeheer wordt voldoende financieel vergoed	3	3
8	Collega-bedrijven vinden het maar niks dat ik meedoe aan Actief Randenbeheer Drenthe	3	3
9	Mijn bedrijf wordt positiever gewaardeerd door mijn omgeving door deelname aan Actief Randenbeheer Drenthe	1	2
10	Randen moeten meer bloemen en kruiden laten zien dan nu.	3	3
11	Door de randen ga ik meer letten op planten en dieren die op mijn bedrijf voorkomen	3	5
12	Randenbeheer is in de veehouderij nauwelijks zichtbaar te maken	2	1
13	Randenbeheer zou op veel meer bedrijven moeten worden ingevoerd	3	3
14	Op verjaardagen en ontmoetingen met collega's komt randenbeheer met enige regelmaat ook ter sprake	1	5
15	Ik krijg voldoende advies en ondersteuning om het randenbeheer goed te kunnen uitvoeren	2	5

Enkele uitgesproken scores:

- De veehouders voelen geen extra waardering voor hun bedrijf door deelname aan ARB Drenthe
- Deelname aan randenbeheer kan wel zichtbaar gemaakt worden in de veehouderij
- Randen zorgen voor extra variatie op het bedrijf
- Randen helpen om emissies naar het oppervlaktewater terug te dringen
- Het project zou meer rekening moeten houden met veehouderij bedrijven

Echter, met maar 2 respondenten moet dit voorzichtig worden bekeken.

